

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κατερίνα Αποστολίδου

Χρυσάνθη Ζεπάτου

Μουσική

Ε΄ Δημοτικού

Μουσική
Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:	Κατερίνα Αποστολίδου , Εκπαιδευτικός Μουσικής Χρυσάνθη Ζεπάτου , Εκπαιδευτικός Μουσικής
ΚΡΙΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ:	Παύλος Κάβουρας , Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωσήφ Παπαδάτος , Συνθέτης, Μέλος ΔΕΠ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου Στυλιανή Γεωργουλή , Δρ. Μουσικής Παιδαγωγικής, Καθηγήτρια Μουσικής
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ:	Ευαγγελία Μπαζού , Σκιτσογράφος - Εικονογράφος
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:	Γεωργία Ρογάρη , Φιλολόγος
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ:	Γιώργος Σιγάλας , Σύμβουλος Καλλιτεχνικών Μαθημάτων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΠΟΕΡΓΟΥ:	Γεωργία Μαρκέα , Δρ. Μουσικής Παιδαγωγικής, Καθηγήτρια Μουσικής
ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ:	Βιολέττα Κωτσόγιαννη Σοφία Χαραλαμπίδου
ΕΞΩΦΥΛΛΟ:	Γιώργος Ιωάννου , Εικαστικός Καλλιτέχνης
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ:	ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Δημήτριος Γ. Βλάχος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.

Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Γεώργιος Τύπας

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Γεώργιος Οικονόμου

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κατερίνα Αποστολίδου Χρυσάνθη Ζεπάτου

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Μουσική
Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
1. Μουσική: των ανθρώπων τέχνη... ..	7
2. Θέλεις να γίνεις «εξερευνητής» του ήχου;	8
3. Η ένταση του ήχου	10
4. Η πατρίδα τραγουδάει (28η Οκτωβρίου).....	11
5. Τα Μαθηματικά... της μουσικής!.....	14
6. Το μουσικό αλφάβητο	16
7. Μορφή Α Β, Α Β Α και Ρόντο	18
8. Η πατρίδα τραγουδάει (17η Νοεμβρίου).....	19
9. Ας «κρατήσουμε» το ρυθμό! (1).....	21
10. Πρόβα Συμφωνικής Ορχήστρας	23
11. Νότες... «στοιχηθείτε»!	26
12. Να τα πούμε;	28
13. «Συνήχηση»... παρακαλώ!	30
14. Το βυζαντινό μουσικό αλφαβητάρι	33
15. Η «ταχύτητα» της μουσικής	35
16. Παίζω, κινούμαι και χορεύω με τη μουσική	36
17. Μουσική για όλους	38
18. Θέμα και παραλλαγές.....	40
19. Ας «κρατήσουμε» το ρυθμό! (2)	41
20. Η πατρίδα τραγουδάει (25η Μαρτίου)	43
21. Ρυθμικό μουσικό «ταξίδι»	46
22. Χριστός Ανέστη	48
23. Οι μουσικές του κόσμου	50
24. Μελωδικά μαστορέματα	52
25. Ας παίξουμε μουσικά παιχνίδια και ας λύσουμε γρίφους.....	54
ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ.....	55
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΩΝ.....	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.....	69
ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	70

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αγαπιτά μας παιδιά,

Η συναρπαστική περιπέτεια στον κόσμο της μουσικής συνεχίζεται για άλλη μια χρονιά!
Με τα φτερά της μελωδίας και την πνοή του ρυθμού θα ταξιδέψουμε στον χώρο και στον χρόνο.
Θα γνωρίσουμε κοντινές και μακρινές γωνιές του πλανήτη μας!
Θα πετάξουμε ακόμη πιο μακριά, στα όρια του ηλιακού μας συστήματος!
Θα καταδυθούμε στα βάθη της ψυχής μας για να ανακαλύψουμε μικρά διαμάντια,
τις εναισθησίες και τις δημιουργικές μας δυνατότητες!
Θα επικοινωνήσουμε με νέους φίλους!
Με τα χρώματα των ήχων θα φτιάξουμε έναν παγκόσμιο χάρτη!
Μα πάνω απ' όλα, θα παίξουμε το ομορφότερο παιχνίδι, το παιχνίδι της μουσικής.
Καλή διασκέδαση!

Η συγγραφική ομάδα

Τα δίδυμα διαστημικά οχήματα **Βόγιατζερ (Voyager)**, που εκτοξεύθηκαν από τις ΗΠΑ το 1977 με σκοπό να εξερευνηθούν το διάστημα και να μεταφέρουν ένα μήνυμα από τη γη σε άλλους γαλαξίες, περιείχαν, ανάμεσα σε άλλα δείγματα του ανθρώπινου πολιτισμού, και **27 αποσπάσματα** από διάφορα είδη μουσικής.

- Η ανάγκη για μουσική είναι ριζωμένη βαθιά μέσα μας. Το ίδιο μας το σώμα είναι ένα μουσικό όργανο... Ο χτύπος της καρδιάς του δίνει ζωή και ρυθμό!
- Η μουσική είναι μια από τις πιο αντιπροσωπευτικές ανθρώπινες εκδηλώσεις. Όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες αναπτύσσουν κάποιο είδος μουσικής δραστηριότητας.

Συζητήσε τις σκέψεις αυτές με τους συμμαθητές σου και παρατήρησε τις εικόνες:

- Ποιο ρόλο παίζει η μουσική σε κάθε περίπτωση;
- Τι νιώθουν οι άνθρωποι και πώς εκφράζονται μέσα από τη μουσική;
- Τι μουσική θα διάλεγες για να «επενδύσεις» κάθε εικόνα;

Συμπλήρωσε κι εσύ μια εικόνα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μιλήσαμε για τους διαφορετικούς ρόλους που παίζει η **μουσική** στη **ζωή** μας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: κοινωνία, πολιτισμός, άνθρωπος, μουσική

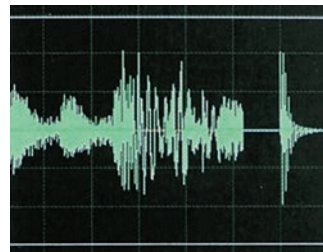

Ξέρεις ποιος είναι ο πιο γρήγορος «ντετέκτιβ»* στον κόσμο; Το ανθρώπινο αυτί! Χρειάζεται μόλις 1/10 του δευτερολέπτου για να αναγνωρίσει μια ηχητική πηγή.

Όπως γνωρίζεις, τα κύματα που παράγει μια ηχητική πηγή ταξιδεύουν μέσω του αέρα προς όλες τις κατευθύνσεις. Αν, όμως, συναντήσουν κάποιο εμπόδιο, γυρίζουν πίσω, δημιουργώντας αυτό που ονομάζουμε **αντήχηση**.

Οι επιστήμονες έχουν εφεύρει ειδικά όργανα, με τα οποία μπορούμε να παρατηρήσουμε τα διαφορετικά κύματα που παράγουν οι πηγές του ήχου. Έτσι, καταλαβαίνουμε γιατί οι ήχοι του περιβάλλοντος, οι μουσικοί ήχοι, αλλά και οι ανθρώπινες φωνές έχουν τόσο μεγάλη ποικιλία.

Κυματομορφή*

Εσύ, βέβαια, δε χρειάζεσαι τόσο εξειδικευμένα εργαλεία για να το διαπιστώσεις. Το αυτί σου, αυτό το μικρό «θαύμα της φύσης» αρκεί!

Εξερεύνησε το «ηχοτοπίο» της τάξης και του σχολείου σου. Κάθε φορά που ακούς έναν ήχο, μπορείς να τον διακρίνεις από άλλους γιατί έχει τη δική του ιδιαίτερη ποιότητα που ονομάζεται **ηχόχρωμα**.

Παρατήρησε, επίσης, τους γονείς, τους δασκάλους, τις φίλες και τους φίλους σου, όταν μιλούν. Οι φωνές τους έχουν διαφορετικό ηχόχρωμα.

Το ηχόχρωμα της φωνής κάθε ανθρώπου εξαρτάται από την ηλικία, το φύλο και την κατασκευή του σώματός του.

Σκέψου ότι υπάρχουν τόσες φωνές όσοι και άνθρωποι στον πλανήτη!

Αλλά και στην καθημερινή μας ζωή, με το ηχόχρωμα της φωνής μας εκφράζουμε τη συναισθηματική μας κατάσταση: χαρά, φόβο, αγωνία, κτλ.

Φαντάσου, λοιπόν, πώς θα απαντούσες «ΕΓΩ» στην ερώτηση «ποιος έβαλε αυτό το καταπληκτικό καλάθι;», και πώς στην ερώτηση «ποιος έσπασε το τζάμι με την μπάλα;».

Θέλεις να γίνεις «εξερευνητής» του ήχου;

Άκουσε ένα μέρος από μία παράσταση Καραγκιόζη με τον Ευγένιο Σπαθάρη και παρατήρησε πώς προσαρμόζει το ηχόχρωμα, το ύψος και την ένταση της φωνής του ανάλογα με το πρόσωπο που παριστάνει.

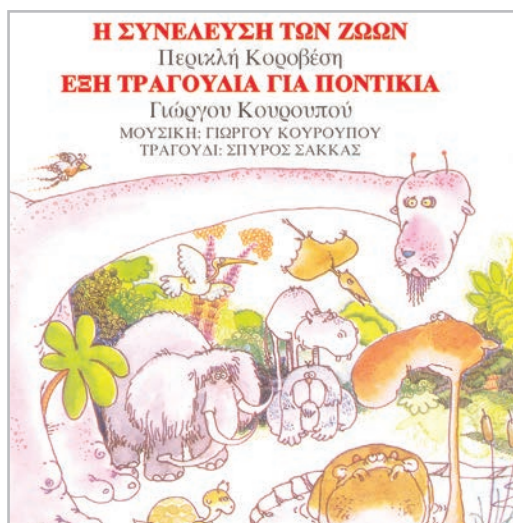
Έργο ζωγραφικής του Ευγένιου Σπαθάρη

Κάθε τραγουδιστής ή ηθοποιός πρέπει να ελέγχει με ακρίβεια το ηχόχρωμα της φωνής του, σύμφωνα με τις ανάγκες του τραγουδιού ή του ρόλου που ερμηνεύει.

Άκουσε τον Σπύρο Σακκά να τραγουδά ένα απόσπασμα από το παραμύθι του Περικλή Κοροβέση «**Η συνέλευση των ζώων**». Το έργο έχει επενδυθεί μουσικά από τον συνθέτη Γιώργο Κουρουπό.

...Τα ζώα συγκεντρώνονται για να εκλέξουν αρχηγό. Δε βρίσκουν όμως τον κατάλληλο. Αποφασίζουν, λοιπόν, να «δημιουργήσουν» έναν αρχηγό προσφέροντας τις καλύτερες ιδιότητές τους. Όλα δείχνουν ιδανικά, όμως...

Προσπάθησε να εντοπίσεις πώς χειρίζεται ο καλλιτέχνης τη φωνή του για να περιγράψει τα χαρακτηριστικά κάθε ζώου.

Εξώφυλλο του δίσκου που περιλαμβάνει το έργο «Η Συνέλευση των Ζώων»

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μιλήσαμε για την **αντήχηση**, για το **ηχόχρωμα** και για τον σημαντικό ρόλο που παίζει στην **ανθρώπινη έκφραση** και **επικοινωνία** το **ηχόχρωμα** της **φωνής**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αντήχηση, ηχόχρωμα, φωνή, έκφραση, επικοινωνία

Δυναμική Αγωγή

Με τον όρο **δυναμική αγωγή** αναφερόμαστε στην **ένταση** του ήχου στη **μουσική**. Οι καταστάσεις και οι μεταβολές της έντασης συμβολίζονται με **ενδείξεις δυναμικής**:

f (φόρτε - *forte*) – δυνατά

p (πιάνο – *piano*) – σιγά

ff (φορτίσιμο – *fortissimo*) – πολύ δυνατά

pp (πιανίσιμο – *pianissimo*) – πολύ σιγά

mf (μέτζο φόρτε – *mezzo forte*) – μέτρια δυνατά

mp (μέτζο πιάνο – *mezzo piano*) – μέτρια σιγά

Φόρτε - forte (*f*)

Πιάνο – piano (*p*)

Για τις σταδιακές ή ξαφνικές μεταβολές της έντασης χρησιμοποιούνται οι εξής ενδείξεις:

cresc. ή $\lt$ (κρεσέντο – *crescendo*) – σταδιακή αύξηση της έντασης

dim. ή $\gt$ (ντιμινουέντο – *diminuendo*) – σταδιακή μείωση της έντασης

sf (σφορτσάντο – *sforzando*) – ξαφνική αύξηση της έντασης

subito piano (σούμπιτο πιάνο) – ξαφνική μείωση της έντασης

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μιλήσαμε για τις βασικές ενδείξεις της **δυναμικής αγωγής** στη μουσική: ***f*, *p*, *ff*, *pp*, *mf*, *mp*, *cresc*, *dim*, *sf*** και ***subito piano***.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: **δυνατά, σιγά, δυναμική αγωγή**

Δ. Α. Χαρισιάδης, «Αλβανικό Μέτωπο»

Εν Αλβανία τη 31 Ιανουαρίου 1941
 Δεν φαντάζεσθε την χαράν μου, όταν ύστερα
 από μια μάχη και κατόπιν από το ολόήμερο
 κνηνηγτό πήρα αυτό το ωραίο και ολόξεστο
 ζευγάρι κάλτσες. Ημουν βρεγμένος και
 καταταλαιπωρημένος και κείνη την ώρα μου
 φάνηκε ότι μου χάριζαν έναν ολόκληρο θησαυρό.

Γράμμα Έλληνα στρατιώτη

Στις 28 Οκτωβρίου του 1940 η πατρίδα μας μπήκε στη δίνη του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου. Η σύγκρουση με τις δυνάμεις του Άξονα* ήταν σκληρή. Σ' όλη τη διάρκεια του μεγάλου αγώνα, οι Έλληνες στρατιώτες είχαν συμπαραστάτες, εκτός από τον απλό λαό, συγγραφείς, καλλιτέχνες, ηθοποιούς, τραγουδιστές και συνθέτες.

Προγράμματα Επιθεώρησης και φυλλάδιο με σατιρικά* τραγούδια

Στα θέατρα ανέβαιναν Μουσικές Επιθεωρήσεις* που σατίριζαν τον Ιταλό δικτάτορα* Μουσολίνι και πολλά γνωστά τραγούδια της εποχής είχαν... «ντυθεί στο χακί», τραγουδιόνταν, δηλαδή, με λόγια προσαρμοσμένα στην πολεμική επικαιρότητα.

Ετικέτα Δίσκου γραμμοφώνου 78 στροφών

Άκουσε το τραγούδι «**Ντούτσε - Ντούτσε**»* από τον τραγουδιστή της εποχής **Νίκο Γούναρη** (βλέπε ανθολόγιο του βιβλίου σου). Τη μουσική έγραψε ο **Θεόφραστος Σακελλαρίδης** και τους στίχους ο **Γιώργος Οικονομίδης**.

Η πατρίδα τραγουδάει (28η Οκτωβρίου)

Αφίσα εποχής

Το τραγούδι «**Παιδιά της Ελλάδος, παιδιά**», που είχε γράψει ο **Μίμης Τραϊφόρος** σε μουσική **Μιχάλη Σουγιούλ**, έγινε σύμβολο για κάθε Έλληνα και Ελληνίδα. Το ερμήνευε με μοναδικό τρόπο η **Σοφία Βέμπο**.

Άκουσε το τραγούδι από ηχογράφηση εκείνης της εποχής. Πιστεύεις ότι μπορεί να μας συγκινεί ακόμη σήμερα; Κι αν ναι, γιατί;

Η «**Πατρίδα**» του **Μίμη Τραϊφόρου** σε μουσική **Ιωάννη Βέλλα** ήταν ένα ακόμη τραγούδι που ερμήνευσε η **Σοφία Βέμπο**.

Τραγουδήστε το όλοι μαζί. Ανάμεσα στους στίχους θ' ανακαλύψετε τα λόγια ενός μεγάλου οραματιστή της ελευθερίας μας.

Ο ποιητής **Οδυσσέας Ελύτης** πολέμησε στο Αλβανικό Μέτωπο. Τη συγκλονιστική εμπειρία που έζησε στα χιονισμένα βουνά την περιγράφει στην «Πορεία προς το μέτωπο», ανάγνωση από το ποιητικό έργο «**Άξιον Εστί**», που έχει μελοποιήσει ο συνθέτης **Μίκης Θεοδωράκης**.

Αλέξανδρος Αλεξανδράκης, «Άγνωστοί Ήρωες»

Άκουσε το μελοποιημένο μέρος που έχει τίτλο «**Της Δικαιοσύνης Ήλιε νοητέ**» και τραγούδησέ το μαζί με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σου.

Σπύρος Βασιλείου, «Ανάπηρος του Αλβανικού Πολέμου – λυράρης»

Η μάχη, όμως, ήταν άνιση. Παρά τον γενναίο αγώνα, οι φασιστικές* και ναζιστικές* δυνάμεις της Ιταλίας και της Γερμανίας επικράτησαν και η πατρίδα μας σκεπάστηκε από το βαρύ πέπλο της Κατοχής...

Η πατρίδα τραγουδάει (28η Οκτωβρίου)

Οι Έλληνες συνέχιζαν να αντιστέκονται. Με κίνδυνο της ζωής τους, εκείνοι που συμμετείχαν στην Αντίσταση* μοίραζαν κρυφά προκηρύξεις κι έγραφαν στους τοίχους συνθήματα που καλούσαν τον ελληνικό λαό να διώξει τους κατακτητές.

Μια ανάλογη σκηνή περιγράφει το τραγούδι «**Ακορντεόν**» σε στίχους του **Γιάννη Νεγρεπόντη** και μουσική του **Μάνου Λοΐζου**. Άκουσέ το και τραγούδησέ το μαζί με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σου.

Τριάμισι σχεδόν χρόνια κράτησε η Κατοχή. Στο διάστημα αυτό πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους... Έφτασε, όμως, η πολυπόθητη στιγμή της απελευθέρωσης. Η γαλανόλευκη υψώθηκε πάλι στην Ακρόπολη. Οι καμπάνες χτυπούσαν ασταμάτητα, όλοι ήταν έξω στους δρόμους, αγκαλιάζονταν και φιλιόνταν με δάκρυα στα μάτια...

Η χαρά και η αισιοδοξία, που πλημμυρίζει τις καρδιές όλων σε τέτοιες στιγμές, εκφράζεται μέσα από τους στίχους του ποιητή **Νίκου Γκάτσου**:

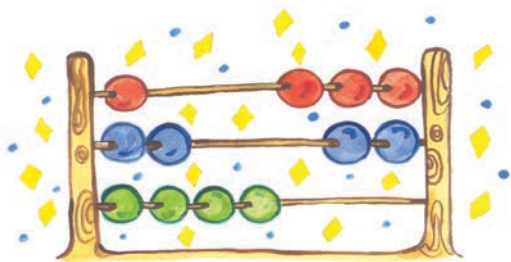
*Εμείς που μείναμε θα τρώμε το πρωί
μια φέτα από του ήλιου το καρβέλι,
ένα τσαμπί σταφύλι από τ' αμπέλι
και δίχως πια του φόβου το τριβέλι*
μπροστά θα προχωράμε στη ζωή.*

Άκουσε ολόκληρο το ποίημα «**Εμείς που μείναμε**» μελοποιημένο από τον **Σταύρο Ξαρχάκο**. Τραγουδά η **Βίκυ Μοσχολιού** και χορωδία.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μιλήσαμε για τον **ρόλο που έπαιξε η μουσική** στον αγώνα των Ελλήνων **το 1940** και μάθαμε τραγούδια γι' αυτή την **ιστορική επέτειο**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ελευθερία, αγώνας, πόλεμος 1940, τραγούδι, αντίσταση, τέχνη

Θα έχεις, ίσως, ακούσει ότι η μουσική έχει σχέση με τα Μαθηματικά. Μαθαίνοντας, για παράδειγμα, τις «αξίες», δηλαδή τις διάρκειες των μουσικών φθόγγων, εξασκείς παράλληλα και τη μαθηματική σου σκέψη. Στο σημερινό μάθημα, λοιπόν, θα ασχοληθούμε με τα... Μαθηματικά μ' έναν ευχάριστο και «ρυθμικό» τρόπο.

Οι αξίες των φθογγόσημων

Τα **φθογγόσημα** είναι σύμβολα με τα οποία παριστάνουμε τους μουσικούς φθόγγους. Αν τοποθετήσουμε τα φθογγόσημα σ' έναν πίνακα αρχίζοντας από το **ολόκληρο**, που διαρκεί 4 χτύπους ή «χρόνους», δηλαδή 4 τέταρτα (♩), θα έχουμε τις ακόλουθες υποδιαιρέσεις και τα αντίστοιχα ρυθμικά ονόματα:

ΟΛΟΚΛΗΡΟ		τά- α- α- α
2 ΜΙΣΑ		τά- α τά- α
4 ΤΕΤΑΡΤΑ		τα τα τα τα
8 ΟΓΔΟΑ		τί - τι τί - τι τί - τι τί - τι
16 ΔΕΚΑΤΑ-ΕΚΤΑ		τίριτιρι τίριτιρι τίριτιρι τίριτιρι

Όταν χτυπάς το χέρι σου στο θρανίο στον ρυθμό ενός **εμβατηρίου***, «μετράς» **τέταρτα**. Κάθε **τέταρτο** (♩) αντιστοιχεί σ' έναν **χτύπο**, «βήμα» ή «χρόνο». Όταν κάνεις παρέλαση, κάθε **βήμα** που κάνεις αντιπροσωπεύει ένα **τέταρτο**.

Στη μουσική δε «μετράμε» μόνο τις διάρκειες των ήχων, αλλά και τις σιωπές, δηλαδή τις **παύσεις**:

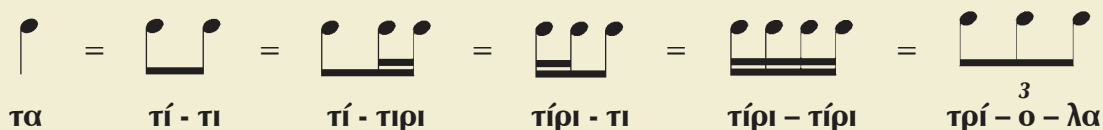
	—	Παύση Ολοκλήρου (διαρκεί 4 χρόνους / χτύπους)
	—	Παύση Μισού (διαρκεί 2 χρόνους / χτύπους)
	ζ	Παύση Τετάρτου (διαρκεί 1 χρόνο / χτύπο)
	γ	Παύση Ογδού (διαρκεί 1/2 του χρόνου / χτύπου)
	ζ	Παύση Δεκάτου – έκτου (διαρκεί 1/4 του χρόνου / χτύπου)

Τα Μαθηματικά... της μουσικής!

Δοκίμασε να «απαγγείλεις» τα ρυθμικά ονόματα των φθογγόσημων κάνοντας βήματα επιτόπου (κάθε βήμα = 1 τέταρτο). Τι συμβαίνει όσο προχωράς προς το κάτω μέρος του πίνακα;

Μπορείς να αποδώσεις τον πίνακα υποδιαιρέσεων των αξιών με κλάσματα ή με σχήματα;

Ένας χρόνος (χτύπος), λοιπόν, μπορεί να περιέχει ένα τέταρτο ή συνδυασμούς από μικρότερες αξίες ή παύσεις π.χ.:

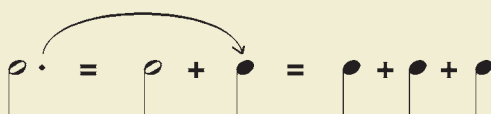
Ο τελευταίος από τους συνδυασμούς αξιών που βλέπεις

ονομάζεται **τρίηχο**.

Παρεστιγμένος φθόγγος

Μπορούμε να παρατείνουμε τη διάρκεια ενός μουσικού φθόγγου βάζοντας δεξιά από το φθογγόσημο του μία τελεία. Το φθογγόσημο τότε ονομάζεται **παρεστιγμένο** και δείχνει ότι ο φθόγγος **διαρκεί μισή φορά περισσότερο από το κανονικό**.

Με βάση το προηγούμενο παράδειγμα μπορείς να βρεις τις αντιστοιχίες;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

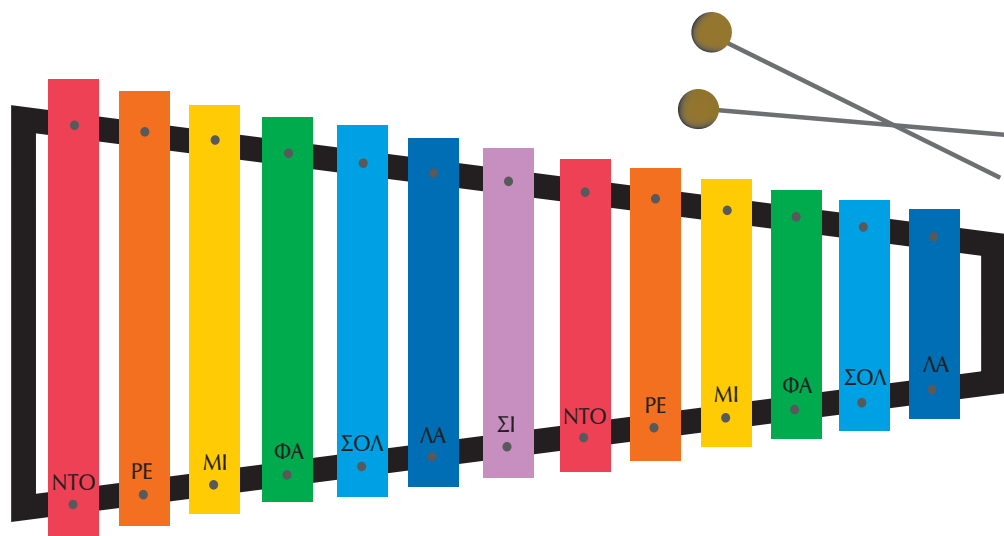
Σήμερα μιλήσαμε για τη **διάρκεια** των **μουσικών φθόγγων** και των **παύσεων**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αξία, διάρκεια, παύση, φθογγόσημα

Τα φθογγόσημα στο πεντάγραμμο

Όπως γνωρίζεις, στο ευρωπαϊκό «μουσικό αλφάβητο», που χρησιμοποιείται διεθνώς, οι **μουσικοί φθόγγοι (νότες)** έχουν 7 ονόματα: **ΝΤΟ, ΡΕ, ΜΙ, ΦΑ, ΣΟΛ, ΛΑ, ΣΙ**. Οι φθόγγοι παριστάνονται με τα **φθογγόσημα** πάνω σ' ένα σύστημα 5 παράλληλων γραμμών, το **πεντάγραμμο**.

Τα φθογγόσημα γράφονται στις **γραμμές** και στα **διαστήματα** του πεντάγραμμου. Η αρίθμηση των γραμμών (1 - 5) και των διαστημάτων (1 - 4) γίνεται από **κάτω** προς τα **πάνω**.

Η **θέση** του κάθε φθογγόσημου στο πεντάγραμμο δείχνει το **ύψος** του μουσικού φθόγγου και το **σχήμα** δείχνει τη **διάρκειά** του.

Μικρές **βοηθητικές γραμμές**, που προεκτείνουν το **πεντάγραμμο**, μας δίνουν τη δυνατότητα να γράψουμε κι άλλες νότες, **πάνω** ή **κάτω** απ' αυτό.

Το σύμβολο που βλέπεις στην αρχή του πεντάγραμμου ονομάζεται **κλειδί του Σολ** και μας υποδεικνύει ότι στη **δεύτερη γραμμή** του πεντάγραμμου γράφεται η νότα **ΣΟΛ**.

Παίξε στο μεταλλόφωνο και τραγούδησε τις νότες κατά σειρά ύψους (από τη χαμηλότερη στην ψηλότερη κι αντίστροφα) και, στη συνέχεια, με τυχαία σειρά.

Το μουσικό αλφάβητο

Η δίεση και η ύφεση

Για να καταγράψουμε τους μουσικούς ήχους με ακρίβεια, χρησιμοποιούμε κι άλλα βοηθητικά σύμβολα. Παρατήρησε τα παραδείγματα που ακολουθούν.

1ο μέτρο	2ο μέτρο	3ο μέτρο
		
Φα	Φα δίεση	Σολ

1ο μέτρο	2ο μέτρο	3ο μέτρο
		
Σι	Σι ύφεση	Λα

Στο πρώτο παράδειγμα βλέπεις πριν το φθογγόσημο ΦΑ, το **σύμβολο δίεση #**, με το οποίο αποτυπώνουμε στο πεντάγραμμο ένα μουσικό φθόγγο **λίγο πιο ψηλό** από το ΦΑ. Ο φθόγγος αυτός ονομάζεται **ΦΑ δίεση** και βρίσκεται ανάμεσα στο ΦΑ και στο ΣΟΛ.

Στο δεύτερο παράδειγμα βλέπεις πριν το φθογγόσημο ΣΙ, το σύμβολο **ύφεση b** με το οποίο αποτυπώνουμε στο πεντάγραμμο ένα μουσικό φθόγγο **λίγο πιο χαμηλό** από το ΣΙ. Ο φθόγγος αυτός ονομάζεται **ΣΙ ύφεση** και βρίσκεται ανάμεσα στο ΣΙ και στο ΛΑ.

Το μέτρο και η διαστολή

Οι κάθετες γραμμές πάνω στο πεντάγραμμο ονομάζονται **διαστολές** και χρησιμοποιούνται για να χωρίζουν το μουσικό κείμενο σε μικρότερα μέρη, τα **μέτρα**. Για να σημειώσουμε το τέλος ενός μουσικού κειμένου χρησιμοποιούμε **διπλή διαστολή**.

Ο αριθμός και το είδος των χρόνων που περιέχουν τα μέτρα δηλώνεται με μία **αριθμητική ένδειξη** στην αρχή του πεντάγραμμου, π.χ.:

4 Κάθε μέτρο περιλαμβάνει **τέσσερις χρόνους** (βήματα, χτύπους).

4 Κάθε χρόνος διαρκεί ένα **τέταρτο** ( ).

Η ένδειξη **$\frac{4}{4}$** συμβολίζεται και με το λατινικό γράμμα **C**.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μιλήσαμε για τα **φθογγόσημα**, το **πεντάγραμμο**, την **ύφεση**, τη **δίεση** και για άλλα **σύμβολα** που χρησιμοποιούμε στην **ευρωπαϊκή μουσική**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: **πεντάγραμμο, φθογγόσημο, δίεση, ύφεση, μέτρο**

Όπως γνωρίζεις, ο τρόπος με τον οποίο **οργανώνονται** και **συνδυάζονται** οι μουσικές ιδέες σε μια σύνθεση ονομάζεται **Μορφή**.

Διμερής μορφή

Ένα μουσικό έργο έχει **διμερή μορφή** όταν υπάρχουν δύο διαφορετικά μέρη **A** και **B**. Συμβολίζεται με το σχήμα: **A B**. Σ' ένα μουσικό έργο μπορεί να έχουμε διαδοχικές επαναλήψεις του σχήματος, π.χ. AB AB AB... κοκ.

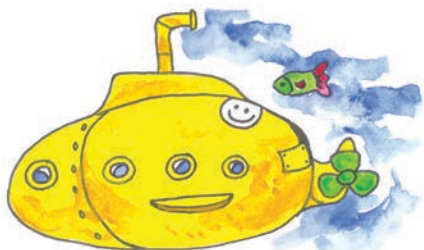
Τριμερής μορφή

Ένα μουσικό έργο έχει **τριμερή μορφή** όταν υπάρχουν δύο διαφορετικά μέρη **A** και **B** και ακολουθεί ξανά το πρώτο μέρος **A**. Συμβολίζεται με το σχήμα: **A B A**. Σ' ένα μουσικό έργο μπορεί να έχουμε διαδοχικές επαναλήψεις του σχήματος, π.χ. ABA ABA ABA... κ.ο.κ.

Μορφή ρόντο

Ένα μουσικό έργο έχει τη **μορφή ρόντο** όταν υπάρχουν τρία ή περισσότερα διαφορετικά μέρη **A, B, Γ, Δ** κ.ο.κ. και το πρώτο μέρος **A** επαναλαμβάνεται σταθερά έπειτα από κάθε διαφορετικό μέρος. Συμβολίζεται με το σχήμα: **A B A Γ A Δ A...** κ.ο.κ.

Άκουσε προσεκτικά τρεις μουσικές συνθέσεις και γράψε: α) τη σειρά εμφάνισης των διαφορετικών μερών β) τη μορφή των έργων.

1. Το τραγούδι «**Γέλου Σαμπμαρίν**» (“**Yellow Submarine**” – «**Κίτρινο Υποβρύχιο**») του ποπ* συγκροτήματος **Δε Μπιτλς (The Beatles)**.

α) ..... β) **μορφή** .....

2. Το τραγούδι «**Βανιτά ντι βανιτά**» (“**Vanita di vanita**” – «**Ματαιότητας ματαιοτήτων**»)* του σύγχρονου Ιταλού τραγουδοποιού **Άντζελο Μπραντουάρντι (Angelo Branduardi)**.

α) ..... β) **μορφή** .....

3. Το «**Κονσέρτο**» του συνθέτη **Μάνου Χατζιδάκι**.

α) ..... β) **μορφή** .....

Εξώφυλλο του δίσκου που περιλαμβάνει το «Κονσέρτο»

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα διακρίναμε τη **διμερή μορφή**, την **τριμερή μορφή** και τη **μορφή ρόντο** σε σύγχρονες μουσικές δημιουργίες από την Αγγλία, την Ιταλία και την Ελλάδα.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: **διμερής μορφή, τριμερής μορφή, ρόντο μορφή**

Η εξέγερση των φοιτητών τον Νοέμβριο του 1973, σήμανε την αρχή για την επάνοδο της δημοκρατίας στην πατρίδα μας έπειτα από επτά χρόνια δικτατορίας. Διψασμένοι για ελευθερία και δικαιοσύνη, οι φοιτητές, με τη φωνή και τα τραγούδια τους, κατόρθωσαν μέσα σε τρεις μέρες να ξεσηκώσουν τον ελληνικό λαό.

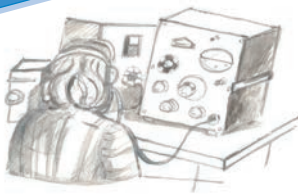
14

Τετάρτη, 14 Νοεμβρίου 1973

Φοιτητές συγκεντρώνονται στον χώρο του Πολυτεχνείου φωνάζοντας συνθήματα κατά της δικτατορίας. Μέσα στο κτίριο γίνονται γενικές συνελεύσεις των φοιτητικών συλλόγων. Παρά τα αυστηρά μέτρα αστυνόμευσης, οι φοιτητές κλείνονται στο Πολυτεχνείο.

15

Πέμπτη, 15 Νοεμβρίου 1973

Οι φοιτητές φτιάχνουν ραδιοφωνικό σταθμό και στέλνουν μήνυμα ελευθερίας:

«Εδώ Πολυτεχνείο! Εδώ Πολυτεχνείο!... Σας μιλάει ο ελεύθερος ραδιοφωνικός σταθμός των ελεύθερων αγωνιζόμενων φοιτητών, των ελεύθερων αγωνιζόμενων Ελλήνων. Ζήτω η εθνική ανεξαρτησία, ζήτω ο ελληνικός λαός...».

Από τους συγκεντρωμένους ακούγεται το σύνθημα: «Λαέ, λαέ, ή τώρα ή ποτέ». Το ριζίτικο* τραγούδι «**Πότε θα κάνει ξαστεριά**» γίνεται σύμβολο αντίστασης κατά της δικτατορίας.

Άκουσε τον **Νίκο Ξυλούρη** να ερμηνεύει το τραγούδι. Διακρίνεις τον ήχο ενός μουσικού οργάνου από την Κρήτη;

Στα χείλια όλων βρίσκονται στίχοι του ποιητή **Οδυσσέα Ελύτη** που έχουν μελοποιηθεί από τον **Μίκη Θεοδωράκη**: «**Ένα το χελιδόνι**, κι η άνοιξη ακριβή. Για να γυρίσει ο ήλιος θέλει δουλειά πολλή. Θέλει νεκροί χιλιάδες να 'ναι στους τροχούς. Θέλει κι οι ζωντανοί να δίνουν το αίμα τους...». Μελοποιημένα ποιήματα του **Γιάννη Ρίτσου** συγκινούν κι εμπυχώνουν τον κόσμο.

Τραγούδησε κι εσύ, μαζί με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σου, ένα μελοποιημένο απόσπασμα από το ποίημα «**Ρωμιοσύνη**» του **Γιάννη Ρίτσου**. Τη μουσική έχει γράψει ο **Μίκης Θεοδωράκης**.

16

Παρασκευή, 16 Νοεμβρίου 1973

Η Αθήνα έχει ξεσηκωθεί. Άνθρωποι κάθε ηλικίας συγκεντρώνονται έξω από το Πολυτεχνείο τραγουδώντας και διαδηλώνοντας κατά της δικτατορίας. Φέρνουν φαγητό, φάρμακα, ρούχα κι ενθαρρύνουν τους φοιτητές με λόγια συμπαραστάσης και με συνθήματα. Οι φοιτητές επαναλαμβάνουν ρυθμικά: «**Ψωμί – Παιδεία – Ελευθερία**».

Ψηλά, στην πύλη της οδού Πατησίων, κυματίζει η ελληνική σημαία υπό τον ήχο τραγουδιών που έχουν απαγορευθεί από τη δικτατορία. Ένα από αυτά είναι και «**Ο Λεβέντης**» σε ποίηση του **Νότη Περγιάλη** και μουσική του **Μίκη Θεοδωράκη**.

Η πατρίδα τραγουδάει (17η Νοεμβρίου)

Άκουσε το τραγούδι «**Ο Λεβέντης**» από τη **Μαρία Δημητριάδη**.

Το απόγευμα, οι δικτάτορες αποφασίζουν να απομακρύνουν τον κόσμο που έχει συγκεντρωθεί γύρω από το Πολυτεχνείο. Γίνονται οι πρώτες συγκρούσεις.... Όσο προχωρά το βράδυ, τα πράγματα δυσκολεύουν. Ο σταθμός εκπέμπει συνεχώς:

«*Ελληνική λαέ, το Πολυτεχνείο θα μείνει το προπύργιο και η εστία του αγώνα...Κάτω η δικτατορία. Ζήτω η δημοκρατία... Αγωνιζόμαστε για μια καλύτερη και ελεύθερη Ελλάδα. Να καθορίζουμε μόνοι μας τις τύχες του λαού μας. Αγωνιζόμαστε για τη λευτεριά αυτού του τόπου...».*

Αργά το βράδυ, οι φοιτητές πληροφορούνται ότι μεγάλα τεθωρακισμένα άρματα κατευθύνονται προς το κέντρο της Αθήνας. Δε χάνουν το θάρρος τους. Σχηματίζουν το σήμα της νίκης με τα δάχτυλά τους. Δεν υποχωρούν!

17

Σάββατο, 17 Νοεμβρίου 1973, χαράματα

Τα τεθωρακισμένα παρατάσσονται μπροστά στην κεντρική πύλη του Πολυτεχνείου. Οι φοιτητές σκαρφαλωμένοι πάνω στη μεγάλη σιδερένια πόρτα τυλίγονται με την ελληνική σημαία και τραγουδούν τον **Εθνικό Ύμνο**.

«*Είμαστε άοπλοι... Είμαστε άοπλοι!...» επαναλαμβάνει ο εκφωνητής του ραδιοσταθμού με δραματική ένταση. «...Σε γνωρίζω από την κόψη του σπαθιού την τρομερή, σε γνωρίζω από την όψη που με βία μετράει τη γη...».*

Όλη η Ελλάδα κρέμεται από τα χείλια του. Η αγωνία κορυφώνεται ....

Στις 3.00 η ώρα, περίπου, τα χαράματα, η πύλη του Πολυτεχνείου υποχωρεί κάτω από το βάρος ενός μεγάλου τεθωρακισμένου άρματος....

Η αναμετάδοση σταματά...

Ο αγώνας των φοιτητών θα περάσει στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας ως μια από τις πιο φωτεινές στιγμές της.

Ας τραγουδήσουμε μαζί με τη **Μαρία Φαραντούρη** τους στίχους του ποιητή **Γιώργου Σεφέρη** «**Λίγο ακόμα, να σηκωθούμε λίγο ψηλότερα**» σε μουσική του **Μίκη Θεοδωράκη**.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σήμερα μιλήσαμε για τον **εμπυχωτικό ρόλο** που έπαιξε η **μουσική** στην **εξέγερση του Πολυτεχνείου**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Πολυτεχνείο, τραγούδι, φοιτητές, ελευθερία

Θα έχεις παρατηρήσει ότι συχνά, όταν ακούμε μουσική, κινούμε ρυθμικά το σώμα μας. Αυτό συμβαίνει γιατί νιώθουμε τους σταθερούς **χτύπους** της μουσικής.

Φαντάσου τον ρυθμό σαν τον χτύπο της καρδιάς. Όταν παίζουμε μουσική ή τραγουδάμε, πρέπει να ακολουθούμε τον **ρυθμό**.

Οι μαθητές με τα τουμπελέκια «κρατούν» τον ρυθμό

Εξώφυλλο δίσκου
«Η Αλίκη στο ναυτικό»

Μέτρο δύο τετάρτων ($\frac{2}{4}$)

Άκουσε το **εμβατήριο*** με το οποίο ξεκινά η κινηματογραφική ταινία του **Αλέκου Σακελλάρου «Η Αλίκη στο ναυτικό»**. Τη μουσική της ταινίας έγραψε ο **Μάνος Χατζιδάκις**.

Χτύπησε παλαμάκια στον ρυθμό της μουσικής μετρώντας από μέσα σου «**εν - δυο, εν - δυο**» κ.ο.κ. Το σχήμα που βλέπεις απεικονίζει τους χτύπους. Ο πρώτος χτύπος (σκούρο χρώμα) τονίζεται, ενώ ο δεύτερος (άσπρο χρώμα) δεν τονίζεται.

Για να καταλάβεις το παραπάνω σχήμα σε σχέση με τον ρυθμό, φαντάσου ότι είσαι σε μια αμμουδιά και «κάνεις» παρέλαση με τη μουσική ενός εμβατηρίου. Αν κοιτάξεις τα ίχνη που αφήνεις πίσω σου στην άμμο, θα παρατηρήσεις ότι το αποτύπωμα του πρώτου από τα δύο βήματα είναι πάντα πιο έντονο.

Στο εμβατήριο, λοιπόν, οι χτύποι τονίζονται σταθερά **ανά δύο**. Δες πώς γράφουμε αυτό τον ρυθμό:

Κάθε χτύπος διαρκεί ένα **τέταρτο**. Η αριθμητική ένδειξη $\frac{2}{4}$ μας δείχνει ότι σε κάθε μέτρο οι νότες διαρκούν συνολικά **δύο τέταρτα**. Η **πρώτη** νότα στην αρχή κάθε μέτρου είναι **τονισμένη**.

Όταν ένα μουσικό έργο έχει αυτό τον ρυθμό, λέμε ότι το **μέτρο** του είναι **δύο τέταρτα**.

Ας «κρατήσουμε» τον ρυθμό! (1)

Μέτρο τριών τετάρτων ($\frac{3}{4}$)

Άκουσε το κομμάτι «**Το βαλς* του γάμου**» της **Ελένης Καραϊνδρου** από την κινηματογραφική ταινία «**Ο Μελισσοκόμος**» του **Θόδωρου Αγγελόπουλου**.

Χτύπησε παλαμάκια στον ρυθμό του μετρώντας από μέσα σου: «**εν δυο-τρία**», «**εν-δυο-τρία**» κ.ο.κ. Τόνιζε περισσότερο τον πρώτο χτύπο (σκούρο χρώμα).

Στο βαλς οι χτύποι τονίζονται σταθερά **ανά τρεις**. Δες πώς γράφεται αυτός ο ρυθμός:

Κάθε χτύπος διαρκεί ένα **τέταρτο**. Η αριθμητική ένδειξη $\frac{3}{4}$ μας δείχνει ότι σε κάθε μέτρο οι νότες διαρκούν συνολικά **τρία τέταρτα**. Η **πρώτη** νότα στην αρχή κάθε μέτρου είναι **τονισμένη**.

Όταν ένα μουσικό έργο έχει αυτό τον ρυθμό, λέμε ότι το **μέτρο** του είναι **τρία τέταρτα**.

Μέτρο τεσσάρων τετάρτων ($\frac{4}{4}$)

Ο Στήβι Γουόντερ

Άκουσε το τραγούδι «**Σερ* Ντιουκ**» (“**Sir Duke**”) του **Στήβι Γουόντερ (Stevie Wonder)**.

Χτύπησε παλαμάκια στον ρυθμό του μετρώντας από μέσα σου: «**εν-δυο-τρία-τέσσερα**», «**εν-δυο-τρία-τέσσερα**», κ.ο.κ. Τόνιζε περισσότερο τον πρώτο χτύπο (σκούρο χρώμα). Ο τρίτος χτύπος τονίζεται επίσης, αλλά λιγότερο από τον πρώτο.

Οι χτύποι τονίζονται σταθερά **ανά τέσσερις**. Δες πώς γράφεται αυτός ο ρυθμός:

Κάθε χτύπος διαρκεί ένα **τέταρτο**. Η αριθμητική ένδειξη $\frac{4}{4}$ μας δείχνει ότι σε κάθε μέτρο οι νότες διαρκούν συνολικά **τέσσερα τέταρτα**. Η **πρώτη** νότα στην αρχή κάθε μέτρου είναι **τονισμένη**.

Όταν ένα μουσικό έργο έχει αυτό τον ρυθμό, λέμε ότι το **μέτρο** του είναι **τέσσερα τέταρτα**.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σήμερα, μάθαμε να «κρατάμε» τον ρυθμό της μουσικής με **παλαμάκια**. Μάθαμε ακόμη το **μέτρο δύο τετάρτων**, το **μέτρο τριών τετάρτων** και το **μέτρο τεσσάρων τετάρτων**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ρυθμός, μέτρο δύο τετάρτων, μέτρο τριών τετάρτων, μέτρο τεσσάρων τετάρτων

Κάθε χρόνο, νέοι μουσικοί από την Ελλάδα και από άλλες χώρες της Ευρώπης συναντιούνται για να παίξουν μαζί στην **Ορχήστρα Νέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης**.

Οι νέοι αυτοί μπορεί να μιλούν **διαφορετικές γλώσσες, επικοινωνούν, όμως, παίζοντας μουσική**.

Οι περιοδείες σε ολόκληρη την Ευρώπη, οι εμφανίσεις και οι ηχογραφήσεις στις μεγαλύτερες αίθουσες συναυλιών, αλλά κυρίως η **συνεργασία** και η **φιλία** που αναπτύσσεται μεταξύ τους είναι μια εμπειρία μοναδική....

Φωτογραφία: Χάρης Ακριβιάδης

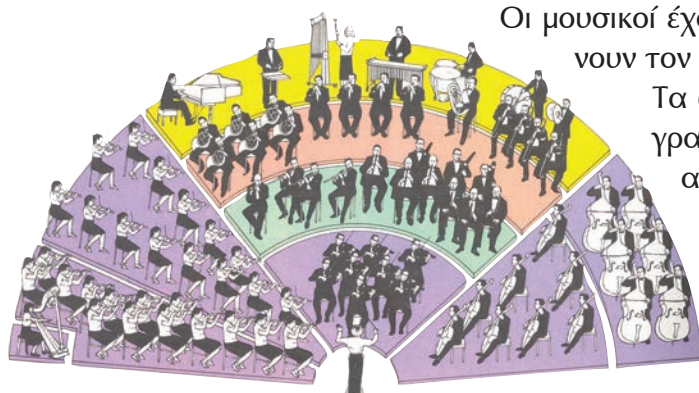
Η Ορχήστρα Νέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών

Ας παρακολουθήσουμε από κοντά μια πρόβα της Ορχήστρας Νέων.

Οι μουσικοί έχουν καθίσει στις θέσεις τους και περιμένουν τον **μαέστρο***.

Τα όργανα, όπως φαίνεται και στο σχεδιάγραμμα, είναι χωρισμένα σε μεγάλες ομάδες ανάλογα με το υλικό τους και με τον τρόπο που παίζονται.

Τη «ραχοκοκαλιά» της ορχήστρας αποτελούν τα **έγχορδα που παίζονται με δοξάρι***, κατά σειρά μεγέθους: το **βιολί**, η **βιόλα**, το **βιολοντσέλο** και το **κοντραμπάσο**.

Σχεδιάγραμμα με τις θέσεις των οργάνων στην ορχήστρα

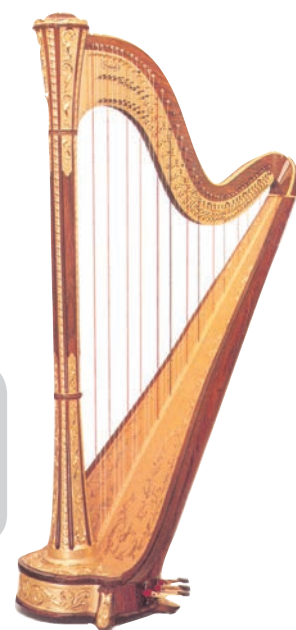
Κοντραμπάσο

Βιόλα

Άκουσε τα **έγχορδα με δοξάρι** να παίζουν. Με ποιο τρόπο το μέγεθος ενός οργάνου επηρεάζει τον ήχο του;

Έγχορδο όργανο είναι και η **άρπα**, παίζεται όμως με τα **δάχτυλα** και όχι με δοξάρι. Άκουσε τον ήχο της.

Άρπα

Πρόβα Συμφωνικής Ορχήστρας

Όμποε

Ο μαέστρος κάνει νόημα να παίξει το όμποε για να κουρδιστούν τα όργανα της ορχήστρας. Το **όμποε** είναι ένα πνευστό όργανο φτιαγμένο από ξύλο. Τα **ξύλινα πνευστά** τοποθετούνται πίσω από τα έγχορδα. Στην ομάδα αυτή ανήκουν το **φλάουτο**, το **πίκολο**, το **κλαρινέτο**, το **μπάσο κλαρινέτο**, το **αγγλικό κόρνο**, το **φαγκότο** και το **κόντρα-φαγκότο**.

Φλάουτο

Κλαρινέτο

Άκουσε τα ξύλινα πνευστά να παίζουν.

Οι μουσικοί περιμένουν το σήμα του μαέστρου για να αρχίσουν. Ο μαέστρος στέκεται μια στιγμή κι αμέσως μετά διαγράφει ένα μικρό κύκλο στον αέρα με την μπαγκέτα* του. Τα όργανα αρχίζουν να παίζουν. Οι μελωδίες διαδέχονται η μία την άλλη. Όπου το θεωρεί απαραίτητο, ο μαέστρος σταματάει τη ροή της μουσικής και δίνει οδηγίες στους μουσικούς:

- Τα βιολοντσέλα να μπουν πιο δυναμικά εδώ...
- Τα κόρνα λιγότερο δυνατά...

Κόρνο

Το **κόρνο** είναι ένα πνευστό όργανο φτιαγμένο από μέταλλο, γι' αυτό κατατάσσεται στα **χάλκινα πνευστά**. Η **τρομπέτα**, το **τρομπόνι** και η **τούμπα** είναι επίσης χάλκινα πνευστά. Τα όργανα αυτά τοποθετούνται πίσω από τα ξύλινα πνευστά.

Άκουσε τα χάλκινα πνευστά να παίζουν.

Τα τύμπανα κάνουν μια εντυπωσιακή και δυναμική είσοδο. Τα **συμφωνικά τύμπανα**, η **γκρανκάσα**, τα **πιάτα**, το **τρίγωνο**, οι **καμπάνες**, το **βιμπράφωνο** και το **ξυλόφωνο** είναι **κρουστά** όργανα της ορχήστρας. Ορισμένα από αυτά, όπως το τύμπανο, έχουν τεντωμένο δέρμα ενώ άλλα, όπως το τρίγωνο και τα πιάτα, παράγουν ήχο με το ίδιο το υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένα. Στην ορχήστρα τα κρουστά τοποθετούνται πίσω από τα χάλκινα πνευστά.

Συμφωνικά τύμπανα

Κύμβαλα
(πιάτα)

Άκουσε τα κρουστά να παίζουν.

Κάθε όργανο έχει συγκεκριμένη θέση στην ορχήστρα. Μπορείς να καταλάβεις γιατί;

Πρόβα Συμφωνικής Ορχήστρας

Η μεγάλη στιγμή έφτασε! Η Ορχήστρα Νέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα δώσει συναυλία στο **Μέγαρο Μουσικής Αθηνών**. Εδώ, βρίσκονται τέσσερις από τις πιο **σύγχρονες αίθουσες συναυλιών** της Ευρώπης: η **Αίθουσα «Φίλων της Μουσικής»**, η **Αίθουσα «Δημήτρης Μητρόπουλος»**, η **Αίθουσα «Αλεξάνδρα Τριάντη»** και η **Αίθουσα «Νίκος Σκαλκώτας»**.

Οι μουσικοί ανεβαίνουν στη σκηνή της **Αίθουσας «Φίλων της Μουσικής»**. Όλα είναι μελετημένα κατάλληλα, ώστε ο ήχος των οργάνων να ακούγεται καθαρά και με κάθε λεπτομέρεια. Στοιχεία της ξύλινης οροφής, η σκηνή και τα θεωρεία μπορούν να μετακινούνται ώστε να ενισχύουν ορισμένους ήχους και να τους κατευθύνουν προς τους ακροατές ή να απορροφούν άλλους. Έτσι, το ηχητικό αποτέλεσμα έχει άριστη ποιότητα.

Φωτογραφία: Αρσί Ανταγωνιστές

Μέγαρο Μουσικής Αθηνών: Αίθουσα «Φίλων της Μουσικής»
Συναυλία της Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών

Οι ακροατές υποδέχονται τον μαέστρο με ένα θερμό χειροκρότημα. Γίνεται απόλυτη ησυχία κι αμέσως μετά αρχίζει η συναυλία και μαζί της ένα ακόμα μαγικό ταξίδι στον **κόσμο της Μουσικής!**

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σήμερα γνωρίσαμε την **Ορχήστρα Νέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, καθώς και τις **ομάδες των οργάνων** που αποτελούν μια **Συμφωνική Ορχήστρα**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Συμφωνική Ορχήστρα, έγχορδα, πνευστά, κρουστά, μαέστρος, μουσικοί, αίθουσα συναυλιών

Όπως η γραμμή αποτελεί την πρώτη ύλη για τη δημιουργία ενός σχεδίου, έτσι και το **διάστημα**, δηλαδή η «**ηχητική απόσταση**» ανάμεσα σε δύο νότες, αποτελεί την πρώτη ύλη μιας μουσικής δημιουργίας.

Προσπάθησε να «αποδώσεις» τα σχήματα που ακολουθούν παίζοντας στο μεταλλόφωνο ή στο ξυλόφωνο:

- Νότες που βρίσκονται δίπλα - δίπλα:

- Νότες που απέχουν:

Δοκίμασε τώρα, να σύρεις γρήγορα την μπαγκέτα σου πάνω στις ράβδους. Αυτή η τεχνική εκτέλεσης ονομάζεται **γκλισάντο** (*glissando*), που σημαίνει «γλιστρώντας».

Για να καταλάβεις καλύτερα το **γκλισάντο**, δοκίμασε να μιμηθείς, με τη φωνή σου ή σφυρίζοντας, τον ήχο που κάνει ένα αντικείμενο που πέφτει από ψηλά, όπως στα κινούμενα σχέδια.

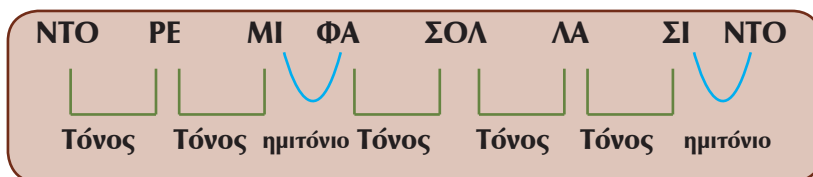
Ημιτόνιο – Τόνος – Τριημιτόνιο

Στο δυτικοευρωπαϊκό μουσικό σύστημα η μικρότερη «ηχητική απόσταση» ανάμεσα σε δύο μουσικούς φθόγγους ονομάζεται **ημιτόνιο**. Η αμέσως μεγαλύτερη απόσταση (ίση με δύο ημιτόνια) ονομάζεται **τόνος**. Υπάρχει επίσης και το **τριημιτόνιο** (απόσταση ίση με τρία ημιτόνια) που είναι ακόμη μεγαλύτερο. Σε άλλα μουσικά συστήματα (π.χ. στην ελληνική, την αραβική και την ινδική μουσική) οι ηχητικές αποστάσεις μπορεί να είναι πιο μικρές κι από το ημιτόνιο.

Μείζων Σκάλα – Ελάσσων Σκάλα

Κάθε μουσικός πολιτισμός επιλέγει ορισμένους ήχους, τους τοποθετεί κατά σειρά ύψους, και δημιουργεί με αυτούς «**ηχητικές σκάλες**».

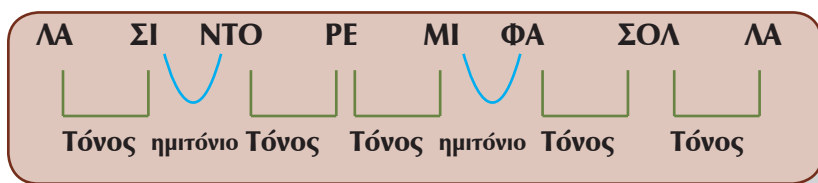
Παρατήρησε την ακόλουθη διαδοχή από νότες και πρόσεξε τις ηχητικές αποστάσεις ανάμεσά τους:

Η διαδοχή αυτή, που ακολουθεί τον τύπο (**Τ – Τ – η – Τ – Τ – Τ – η**), ονομάζεται **μείζων σκάλα** (στα ιταλικά **ματζόρε**).

Νότες... «στοιχηθείτε»!

Αν σχηματίσουμε μια σειρά αρχίζοντας από τη νότα ΛΑ, θα έχουμε τη διαδοχή:

Η διαδοχή αυτή, που ακολουθεί τον τύπο (Τ - η - Τ - Τ - η - Τ - Τ), ονομάζεται **φυσική ελάσσων σκάλα** (στα ιταλικά **μινόρε**).

Αν, αντί για ΣΟΛ, παίξουμε ΣΟΛ δίεση (ΣΟΛ $\sharp$), θα έχουμε τη διαδοχή:

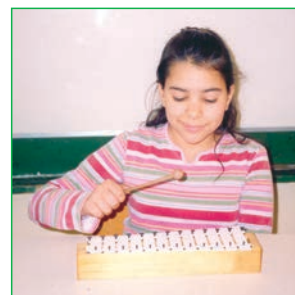

Η διαδοχή αυτή, που ακολουθεί τον τύπο (Τ - η - Τ - Τ - η - Τ ρ - η), ονομάζεται **αρμονική ελάσσων σκάλα**.

Δοκίμασε κι εσύ να παίξεις στο μεταλλόφωνο:

- τη μείζονα σκάλα
- τη φυσική ελάσσονα σκάλα
- την αρμονική ελάσσονα σκάλα

Δοκίμασε τώρα να αυτοσχεδιάσεις αρχίζοντας και καταλήγοντας άλλοτε στο ΝΤΟ – μείζονα σκάλα – κι άλλοτε στο ΛΑ – ελάσσονα σκάλα. Φρόντισε να εναλλάσσονται μέρη όπου θα παίζεις:

- νότες που βρίσκονται δίπλα - δίπλα
- νότες που απέχουν
- νότες που βρίσκονται δίπλα δίπλα και παίζονται με γκλισάντο.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μάθαμε τι είναι **διάστημα**, **ημιτόνιο**, **τόνος**, **τριημιτόνιο**, καθώς και τι είναι **μείζων σκάλα**, **φυσική ελάσσων σκάλα** και **αρμονική ελάσσων σκάλα**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: διάστημα, ημιτόνιο, τόνος, τριημιτόνιο, μείζων σκάλα, ελάσσων σκάλα

Γένεσις

Τα **Χριστούγεννα** είναι η μεγάλη γιορτή της χριστιανοσύνης. Οι πιστοί συμμετέχουν σε εκδηλώσεις θρησκευτικής λατρείας και πηγαίνουν στην εκκλησία, όπου ψέλνεται το Απολυτίκιο των Χριστουγέννων.

Άκουσε το **Απολυτίκιο* των Χριστουγέννων:**
 «*Η Γέννησίς σου Χριστέ ο Θεός ημών...*»

Την παραμονή των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων, τα παιδιά πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι και τραγουδούν τα **κάλαντα**.

Βούλα Παπαϊωάννου,
«Κάλαντα»

Άκουσε τα παρακάτω κάλαντα:
Βυζαντινά Χριστουγέννων από τον **Πόντο**, **Πρωτοχρονιάς** από τη **Ζάκυνθο**, **Φώτων** από τους **Φούρνους Ικαρίας**

Κάλαντα στο χωριό

Ας κάνουμε ένα ταξίδι πίσω στον χρόνο για να δούμε πώς προετοιμάζονταν τα παιδιά ενός χωριού για τα κάλαντα...

Εβδομάδες πριν τα Χριστούγεννα, κάθε βράδυ, τις μεγάλες νύχτες του χειμώνα γύρω από το τζάκι, τα παιδιά μάθαιναν με τη βοήθεια των μεγάλων τα **κάλαντα** που θα τραγουδούσαν στις γιορτές του **Δωδεκαήμερου***.

Ματσούκες

Τα κάλαντα συνοδεύονταν από **έθιμα**, διαφορετικά από περιοχή σε περιοχή. Οι άνθρωποι τα θεωρούσαν σημαντικά γιατί περιλάμβαναν ευχές για υγεία, χαρά, τύχη και πλούτο.

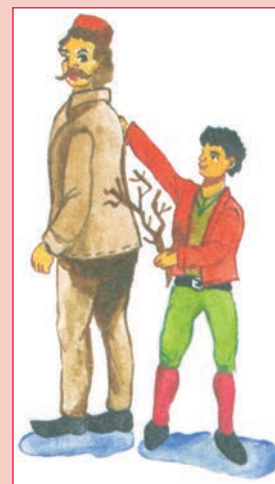
Χαρακτηριστικά ήταν τα έθιμα της περιοχής των Γρεβενών και της Θράκης. Στα Γρεβενά, ετοιμάζαν τις **«ματσούκες»** που τις έφτιαχναν πελεκώντας ένα χλωρό ξύλο κρυνιάς* με χοντρό «κεφάλι» στην άκρη. Το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων πήγαιναν στον παπά του χωριού για να πάρουν την ευλογία του. Έπειτα, έπαιρναν τον δρόμο για τα σπίτια. Χτυπούσαν ρυθμικά κάθε πόρτα με τις «ματσούκες» και ανακάτευαν τη φωτιά στο τζάκι λέγοντας ευχές. Στη συνέχεια, τραγουδούσαν τα κάλαντα.

Να τα πούμε;

Στη Θράκη, την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, κρατούσαν φρεσκοκομμένα κλαδιά κρυνιάς, τις «**σούρβες**». Μ' αυτά χτυπούσαν τους ανθρώπους για να τους μεταδώσουν δύναμη και αντοχή λέγοντας:

*Σούρβα σούρβα, γιρό κουρμί
γιρό κουρμί, γιρό σταυρί*
σαν ασήμι, σαν κρυνιά
κι του χρον' ουλ' γιροί
ουλ' γιροί καλόκαρδοι.*

*Σούρβα, σούρβα, για χαρά
για σταφίδις, για παρά*,
για καρύδις, για μπαντέμια*
για ένα ξυλουκέρατου*.*

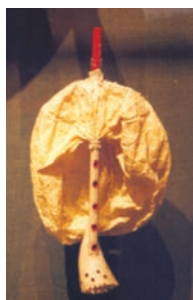
Σούρβες

Σ' όλα τα μέρη, τα παιδιά που έλεγαν κάλαντα έπαιρναν και το φιλοδώρημά τους. Την ώρα που τραγουδούσαν, η νοικοκυρά έβαζε στο καλάθι τους καρπούς, γλυκά ή νομίσματα.

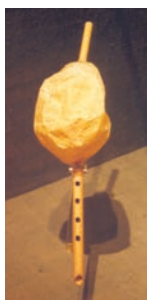
Αν, πάλι, κάποιος από ιδιοτροπία ή τσιγκουνιά δεν τους άνοιγε την πόρτα, του τραγουδούσαν περιγελαστικά*:

*Αφέντη μου, στην κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες
άλλες γεννούν, άλλες κλωσσούν, άλλες αυγά
μαζώνουν...*

Οι μικροί καλαντιστές κρατούσαν συχνά κι ένα ομοίωμα καραβιού, ένα φαναράκι σε σχήμα εκκλησίας ή μια φάτνη μ' ένα άστρο και συνόδευαν το τραγούδι τους με **παραδοσιακά μουσικά όργανα** (τρίγωνο, τουμπελέκι, τουμπί, τουμπανά, ντέφι, τσαμπουνάκι, μονοτσάμπουνο, ζίλια, μασιά, κ.ά.).

Τσαμπουνάκι

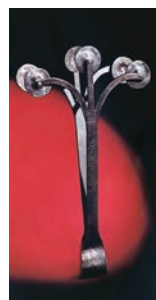
Μονοτσάμπουνο

Τουμπελέκι

Ντέφι (με ζίλια)

Μασιά

Ζίλια

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα γνωρίσαμε ελληνική μουσική (βυζαντινός ύμνος, κάλαντα) που συνδέεται με την περίοδο των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων, καθώς και **παραδόσεις** κι **έθιμα** του λαού μας που συνδέονται με τη **βυζαντινή** και **δημοτική** μας μουσική.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: βυζαντινός εκκλησιαστικός ύμνος, κάλαντα, έθιμα Δωδεκαήμερου, παραδοσιακά μουσικά όργανα

Συνήχηση

Ο μουσικός που βλέπεις μπορεί να παίζει ταυτόχρονα όλα τα όργανα που έχει προσαρμόσει στο σώμα του. Είναι ένας «Άνθρωπος – Ορχήστρα»! Μπορείς να φανταστείς πώς ακούγονται τα όργανα αυτά όταν συνηχούν;

Συνήχηση είναι το ταυτόχρονο άκουσμα δύο ή περισσότερων μουσικών φθόγγων.

Ορισμένες συνηχήσεις ακούγονται πιο «ταιριαστές» και μας αφήνουν ένα αίσθημα ηρεμίας και χαλάρωσης. Γι' αυτό τις ονομάζουμε **σύμφωνες**.

Άλλες συνηχήσεις, πάλι, ακούγονται κάπως «αταίριαστες» και δημιουργούν μια ένταση που πρέπει να εκτονωθεί. Γι' αυτό τις ονομάζουμε **διάφωνες**.

Η εναλλαγή διάφωνων και σύμφωνων συνηχήσεων δίνει ζωντάνια και ενδιαφέρον στη μουσική.

Σύνολο με φλογέρες

Άκουσε μια σειρά από συνηχήσεις και σημείωσε Δ (διάφωνη) ή Σ (σύμφωνη) δίπλα στους αριθμούς:

1... 2... 3... 4... 5... 6...

Μπορείς να βρεις δύο σύμφωνες και δύο διάφωνες συνηχήσεις στο μεταλλόφωνο ή στο ξυλόφωνο;

Δοκίμασε να κάνεις το ίδιο με φλογέρες, μαζί με άλλους συμμαθητές ή συμμαθήτριές σου.

Όταν ηχούν ταυτόχρονα τρεις ή περισσότερες νότες διαφορετικού ύψους, σχηματίζεται μια **συγχορδία**. Οι συγχορδίες μοιάζουν με «κολόνες» από μουσικούς ήχους, που έχουν στη βάση τους τον χαμηλότερο και στην κορυφή τους τον ψηλότερο φθόγγο, π.χ.:

ΣΟΛ	ΣΙ	ΛΑ	↑
ΜΙ	ΦΑ	ΣΟΛ	
ΝΤΟ	ΡΕ	ΜΙ	

Δοκίμασε να τραγουδήσεις τη συγχορδία ΝΤΟ-ΜΙ-ΣΟΛ με τους συμμαθητές σου.

«Συνήχηση»... παρακαλώ!

Μονοφωνία – Πολυφωνία – Ομοφωνία

Οι **ανθρώπινες φωνές** και τα **μουσικά όργανα** μπορούν να συνδυάζονται μονοφωνικά, πολυφωνικά ή ομοφωνικά.

Άκουσε μερικά παραδείγματα **φωνητικής*** μουσικής:

- Στο παραδοσιακό τραγούδι από την Προποντιδα **«Καράβι- καραβάκι»** όλες οι φωνές τραγουδούν την ίδια ακριβώς μελωδία. Ο συνδυασμός αυτός ονομάζεται **μονοφωνία**.
- Στο παραδοσιακό ηπειρώτικο τραγούδι **«Δεροπολίτισσα»** κάθε φωνή τραγουδάει μια ξεχωριστή μελωδία που συνηχεί και συνδυάζεται με τις υπόλοιπες. Ο συνδυασμός αυτός ονομάζεται **πολυφωνία**.
- Το τραγούδι **«Στράικ ιτ απ, Τάμπορ»** (**“Strike it up, Tabor”** – **«Ας αρχίσει το τραγούδι, Τάμπορ»**) του **Τόμας Γουίλκς (Thomas Weelkes)** αποτελεί παράδειγμα **πολυφωνικής** φωνητικής μουσικής από τη δυτικοευρωπαϊκή μουσική παράδοση.

Οι ανθρώπινες φωνές μπορούν ακόμη να συνδυάζονται **ομοφωνικά**, δηλαδή να σχηματίζουν **συγχορδίες**, όπως έκανες εσύ με τους συμμαθητές σου.

Δοκιμάστε να τραγουδήσετε «πολυφωνικά» το παρακάτω τραγούδι από την Αγγλία:

A   B   ,   Γ   ,

Come,   come   let us work,   no,   no   let us play
Καμ,   καμ   λετ ας γου_έρκ,   νο,   νο   λετ ας πλέι

For to - mor - row morn is a ho - li - day.
Φορ του - μό - ρου μορν ιζ α χο - λι - ντέι.

Χωριστείτε σε τρεις ομάδες. Η ομάδα Α αρχίζει να τραγουδάει πρώτη. Μόλις κάνει νόημα ο δάσκαλος, αρχίζει να τραγουδά και η ομάδα Β και μετά από λίγο ξεκινά και η ομάδα Γ. Αυτό το είδος πολυφωνικού συνδυασμού των φωνών λέγεται **κανόνας**.*

Μονοφωνικά και πολυφωνικά μουσικά όργανα

Τούμπα

Όργανα όπως το φλάουτο, η φλογέρα, το όμποε, το σαξόφωνο, το τρομπόνι, η τούμπα κτλ. παράγουν τους μουσικούς φθόγγους έναν - έναν διαδοχικά, γι' αυτό ονομάζονται **μονοφωνικά** («βγάζουν» μόνο μία «φωνή» κάθε φορά).

Τρομπόνι

Κιθάρα

Άλλα όργανα, όπως το πιάνο, το ακορντεόν, η κιθάρα, η φουσαρμόνικα κτλ. μπορούν να παράγουν ταυτόχρονα δύο, τρεις ή και περισσότερους μουσικούς φθόγγους. Τα όργανα αυτά ονομάζονται **πολυφωνικά**.

Πιάνο με ουρά

Άκουσε τέσσερα μουσικά αποσπάσματα και απάντησε στις ερωτήσεις:

- Σε κάθε απόσπασμα παίζει ένα ή περισσότερα όργανα;
- Ποιος από τους συνδυασμούς είναι πιο εντυπωσιακός και γιατί;
- Αν τα όργανα ήταν άνθρωποι που συνομιλούν, τι μορφή θα είχε κάθε συνομιλία;
- Διάλεξε τη ζωγραφιά που νομίζεις ότι «ταιριάζει» με κάθε απόσπασμα και δώσε της έναν τίτλο.

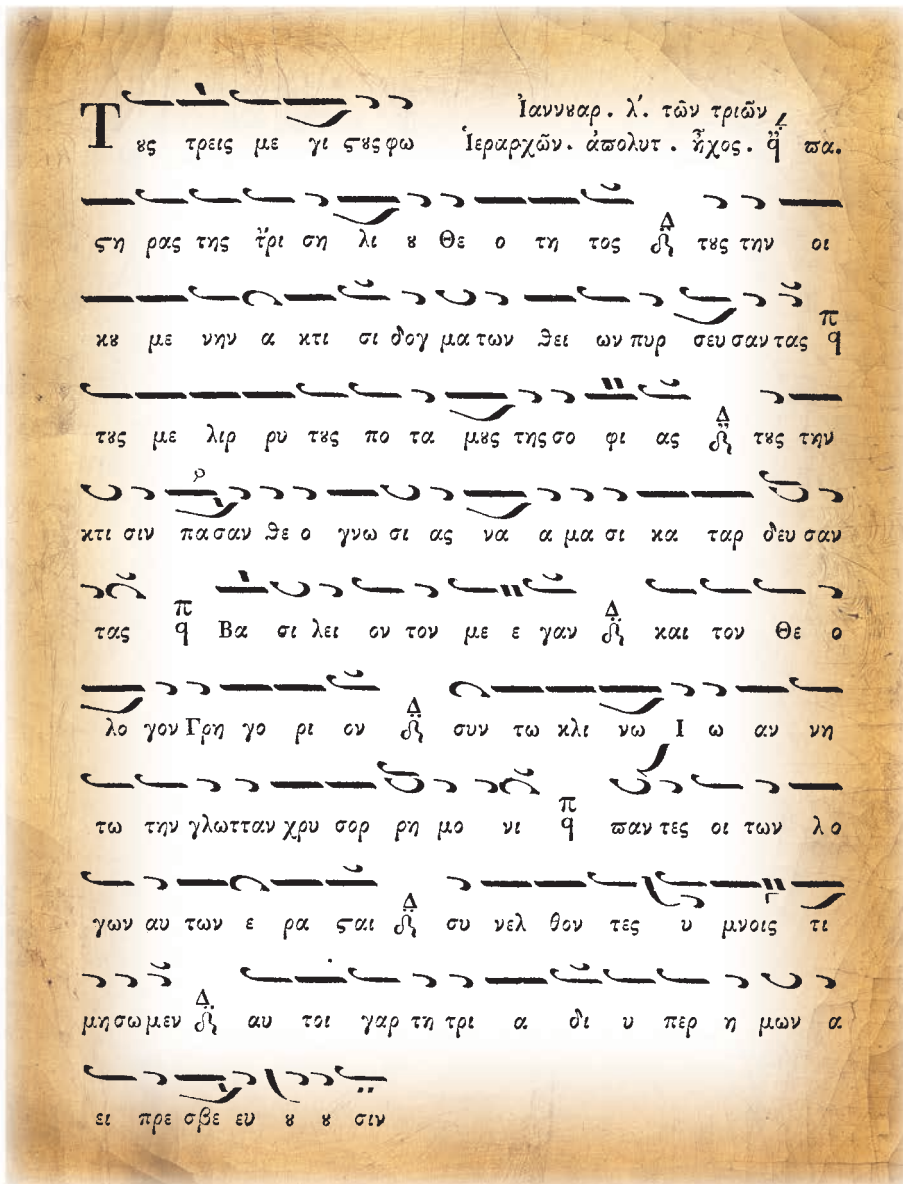

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σήμερα έμαθες για τη **συνήχηση**, δηλαδή το ταυτόχρονο άκουσμα δύο ή περισσότερων μουσικών ήχων, για την εντύπωση που μας δημιουργούν οι **διάφωνες** και οι **σύμφωνες** συνηχήσεις, για τη **συγχορδία**, καθώς και για διαφορετικούς τρόπους συνήχησης (**μονοφωνία**, **πολυφωνία**, **ομοφωνία**).

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: **συνήχηση, διαφωνία, συμφωνία, μονοφωνία, πολυφωνία, ομοφωνία**

Παρατήρησε ένα κείμενο βυζαντινής μουσικής· είναι το «**Απολυτίκιο των Τριών Ιεραρχών**». Η γραφή που βλέπεις ονομάζεται **βυζαντινή παρασημαντική**.

Η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική είναι **φωνητική** (δε χρησιμοποιεί μουσικά όργανα) και **μονοφωνική**. Οι μελωδίες της συνοδεύονται μ' ένα συνεχόμενο φθόγγο, το **ίσο**.

Οι φθόγγοι της βυζαντινής μουσικής **Πα, Βου, Γα, Δι, Κε, Ζω, Νη** έχουν πάρει τα ονόματά τους από τα επτά πρώτα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου:

Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
α	β	γ	δ	ε	ζ	η

Στο γραπτό κείμενο, ειδικά σύμβολα, οι **μαρτυρίες**, δείχνουν από ποιο φθόγγο ξεκινάει η μελωδία:

Το βυζαντινό μουσικό αλφαβητάρι

Φθόγγοι	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη´
Μαρτυρίες	ϛ δλ	π q	ε λ	ρ γγ	Δ δλ	κ q	ζ λ	ν γγ

Στη συνέχεια, σημάδια που ονομάζονται **χαρακτήρες ποσότητας**, καθοδηγούν τον ερμηνευτή, δείχνοντάς του **πόσο** θα ανέβει ή θα κατέβει η φωνή του ή αν θα παραμείνει στον ίδιο φθόγγο. Οι χαρακτήρες αυτοί δείχνουν, επίσης, με **ποιο τρόπο** θα κινηθεί η φωνή, ώστε να αποδώσει όλο τον πλούτο και την ποικιλία των διαστημάτων της βυζαντινής μουσικής.

Παρατήρησε ορισμένους **χαρακτήρες ποσότητας**:

Ίσο: Χαρακτήρας ισότητας

Ολίγο: Χαρακτήρας ανάβασης

Κεντήματα : Χαρακτήρας ανάβασης

Πεταστή: Χαρακτήρας ανάβασης

Απόστροφος: Χαρακτήρας κατάβασης

Ειδικοί **χρονικοί χαρακτήρες** αυξάνουν ή διαιρούν τη χρονική διάρκεια. Παρατήρησε ορισμένους χρονικούς χαρακτήρες:

Κλάσμα:

Απλή:

Γοργό:

Η βυζαντινή παρασημαντική χρησιμοποιείται, επίσης, για την καταγραφή των δημοτικών τραγουδιών.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα γνωρίσαμε τους **φθόγγους** και ορισμένα βασικά σημάδια της **βυζαντινής παρασημαντικής**, δηλαδή της βυζαντινής μουσικής γραφής.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: σημάδι, μαρτυρία, χαρακτήρας, βυζαντινή παρασημαντική, βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική

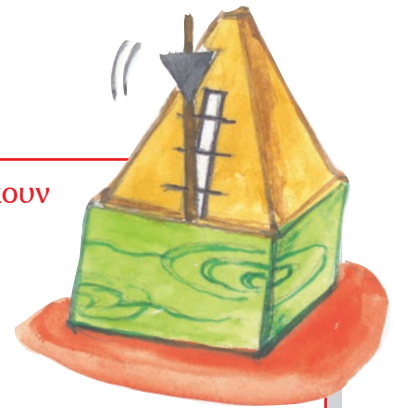
Όπως γνωρίζεις, το πόσο γρήγορα ή αργά πρέπει να εκτελεστεί ένα μουσικό έργο καθορίζεται από τη **ρυθμική αγωγή**.

Άκουσε τρία μουσικά αποσπάσματα και σημείωσε στο αντίστοιχο κουτάκι τον χαρακτηρισμό της ρυθμικής τους αγωγής.

- Απόσπασμα 1 Αργά Μέτρια γρήγορα Πολύ γρήγορα
- Απόσπασμα 2 Αργά Μέτρια γρήγορα Πολύ γρήγορα
- Απόσπασμα 3 Αργά Μέτρια γρήγορα Πολύ γρήγορα

Η ρυθμική αγωγή συμβολίζεται με ιταλικές λέξεις που περιγράφουν διαφορετικά επίπεδα ταχύτητας. Δες μερικές ενδείξεις **ρυθμικής αγωγής**:

Αλέγκρο	- Allegro	γρήγορα
Πρέστο	- Presto	πολύ γρήγορα
Αντάντε	- Andante	αργά, περπατητά
Αντάτζιο	- Adagio	αργά
Αντάτζιο μόλτο	- Adagio molto	πολύ αργά

Άκουσε τέσσερα διαφορετικά μέρη από Κοντσέρτα* που ανήκουν στον κύκλο έργων του **Αντόνιο Βιβάλντι «Οι Τέσσερις Εποχές»**.

- Παρατήρησε τη ρυθμική τους αγωγή και σημείωσε με ποια σειρά τ' άκουσες (1, 2, 3 και 4).
- Συμπλήρωσε, επίσης, τι σημαίνει κάθε ένδειξη ρυθμικής αγωγής.

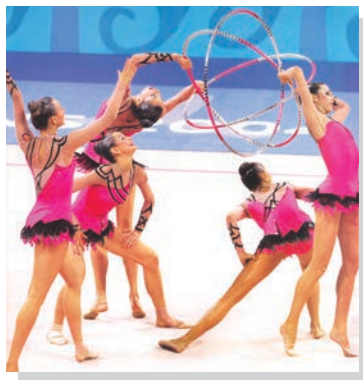
Αλέγκρο	Πρέστο	Αντάτζιο	Αντάτζιο μόλτο

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μιλήσαμε για τη **ρυθμική αγωγή** και για τις **ενδείξεις ρυθμικής αγωγής**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ρυθμική αγωγή, ενδείξεις ρυθμικής αγωγής

Παρατήρησε τις εικόνες. Τι είδους μουσική πιστεύεις ότι συνοδεύει κάθε χορό; Μπορείς να σκεφτείς κι άλλες περιπτώσεις όπου η μουσική συνδυάζεται με την κίνηση;

Ρυθμική Γυμναστική
(Ολυμπιακοί Αγώνες 2004)

Μαθητές χορεύουν στην τάξη

Ελληνικός δημοτικός χορός

Μπαλέτο

Μιούζικαλ
(Ο Φρεντ Αστέρ)

Στις δραστηριότητες που ακολουθούν, άφησε τη μουσική να σε «ταξιδέψει» καθώς θα κινείσαι και θα χορεύεις.

Με μία ομάδα συμμαθητών σου χορέψτε αυθόρμητα ακούγοντας δύο κομμάτια που συνοδεύουν ταινίες **βωβού κινηματογράφου*** του **Τσάρλι Τσάπλιν ή Σαρλό (Charlie Chaplin)**. Τι παρατήρησες στον τρόπο κίνησής σου;

• Άκουσε τώρα το κομμάτι με τίτλο «**Ναυτία**» από την ταινία του **Τσάρλι Τσάπλιν «Ε ντίς πλέζουρ»** (“*A day’s pleasure*”- «*Η χαρά μιας μέρας*»).

Με μία ομάδα συμμαθητών σου ζωντανέψτε την παρακάτω σκηνή, καθώς θ’ ακούγεται η μουσική:

Πάνω στο κατάστρωμα ενός πλοίου κι ενώ η θάλασσα είναι φουρτουνιασμένη, τρία ζευγάρια χορεύουν, δύο ζαλισμένοι επιβάτες κατευθύνονται προς την κουπαστή κι ένας σερβιτόρος, κουβαλώντας ένα γεμάτο δίσκο, προσπαθεί να φθάσει στον προορισμό του...

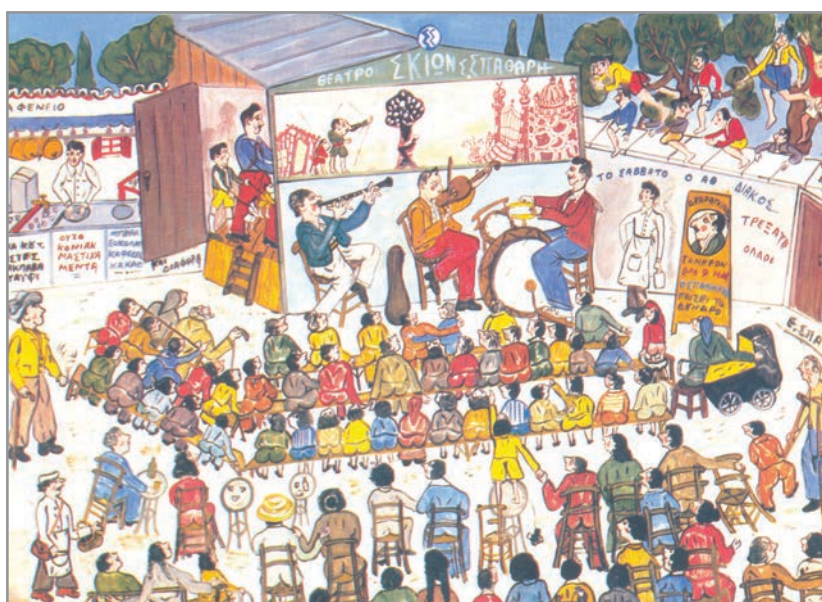
Μοιράστε τους ρόλους μεταξύ σας και ξεκινήστε. Αν θέλετε, προσθέστε κι άλλους. Μην ξεχνάτε ότι το πλοίο «κουνιέται», κι εσείς μαζί του!

Παίζω, κινούμαι και χορεύω με τη μουσική

Ο κινηματογράφος - η λεγόμενη **έβδομη τέχνη*** - ανακαλύφθηκε μόλις στις αρχές του 20ού αιώνα. Όταν έφτασε στη χώρα μας, έγινε αγαπημένο λαϊκό θέαμα.

Πριν την εμφάνισή του, ο κόσμος της ελληνικής υπαίθρου και των πόλεων διασκέδαζε παρακολουθώντας παραστάσεις θεάτρου της λαϊκής μας παράδοσης, το **ελληνικό Θέατρο Σκιών**, όπου πρωταγωνιστούσε ο φτωχός αλλά πανέξυπνος **Καραγκιοζής**.

Η μουσική που συνοδεύει τις παραστάσεις του Καραγκιοζή παίζεται από συγκρότημα λαϊκών οργανοπαικτών ή είναι ηχογραφημένη. Η **κίνηση** και ο **χορός** κάθε φιγούρας συνοδεύεται από χαρακτηριστική μουσική.

Πίνακας του καραγκιοζοπαίκτη Ευγένιου Σπαθάρη

Άλλο τραγούδι συνοδεύει την εμφάνιση π.χ. του επτανήσιου σιορ Διονύση ή Νιόνιου και άλλο την εμφάνιση του Μπαρμπα-Γιώργου.

Αλλά και οι ίδιες οι φιγούρες συχνά «στήνουν» τον χορό και γλεντούν με **μουσική** κατά τη διάρκεια της παράστασης.

Ακούστε το τραγούδι «**Η πίτα που' φαγε ο σπανός**» σε ρυθμό «καλαματιανού» και χορέψτε στην τάξη!

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η **μουσική** συνδέεται στενά με την **κίνηση** και τον **χορό**. Ο άνθρωπος συχνά ανταποκρίνεται στη μουσική με κίνηση και χορό.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: μουσική, ρυθμός, κίνηση, χορός

Θα φανταζόσουν ποτέ ότι μπορείς να «διευθύνεις» μια ολόκληρη ορχήστρα ή ένα μουσικό συγκρότημα πατώντας μόνο τα πλήκτρα ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή ή ενός συνθεσάιζερ*;

Κι όμως, όλα είναι δυνατά σήμερα με την εξέλιξη της μουσικής τεχνολογίας*!

Ο φίλος μας στην εικόνα βρίσκεται μπροστά σε μια οικιακή μονάδα δημιουργίας μουσικής, δηλαδή σ' ένα **χόουμ στούντιο** (home studio).

– Δες τον ηλεκτρονικό υπολογιστή με το λειτουργικό λογισμικό* του. Μπορείς να διακρίνεις στην οθόνη το μουσικό πρόγραμμα (σήκουενσερ – sequencer);

Μουσικό πρόγραμμα (σήκουενσερ – sequencer)

● Το πρόγραμμα αυτό είναι πολύ σημαντικό. Με τα δείγματα ήχου (σαμπλς – samples) μουσικών οργάνων που παράγει μπορούμε να δημιουργήσουμε μουσική στον υπολογιστή και να τη γράψουμε σε παρτιτούρα*.
Ακόμη, μπορούμε να ηχογραφήσουμε «ζωντανές» εκτελέσεις μουσικής.

● Ειδικά μουσικά προγράμματα μιμούνται τον ήχο φυσικών ή ηλεκτρονικών οργάνων.

Τα προγράμματα αυτά ονομάζονται **Εικονικά* όργανα** (βίρτσουαλ ίνστρουμεντς – virtual instruments).

Δες μερικά εικονικά όργανα στην οθόνη του υπολογιστή:

Εικονικό όργανο που μιμείται την ανθρώπινη φωνή

Εικονικό όργανο που μιμείται κρουστά όργανα

Εικονικό όργανο που μιμείται ένα συνθεσάιζερ

Εικονικό όργανο που μιμείται την κιθάρα

Μουσική για όλους

● Για να παίξουμε τα εικονικά όργανα στον υπολογιστή χρειαζόμαστε ένα **ηλεκτρονικό ψηφιακό* πληκτροφόρο όργανο**, π.χ. ένα συνθετητή* (συνθεσάιζερ - synthesizer). Πατώντας τα πλήκτρα του παράγουμε τον ήχο των εικονικών οργάνων.

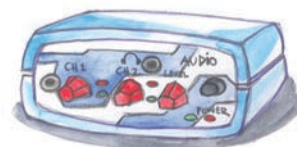

Ξέχασα να σας μιλήσω για την **κάρτα ήχου** και τα **ηχεία!**

● Η **κάρτα ήχου** είναι απαραίτητη για την ηχογράφηση και την αναπαραγωγή του ήχου στον υπολογιστή μας. Βρίσκεται μέσα στον υπολογιστή και συνεργάζεται με τα διάφορα προγράμματα.

● Συχνά οι μουσικοί χρησιμοποιούν για τις ηχογραφήσεις τους εξωτερική **κάρτα ήχου** (βλέπε εικόνα).

Συνδέουν σ' αυτή το **mikρόφωνο** και τα **ηλεκτρονικά μουσικά όργανα*** και ο ήχος αποθηκεύεται μέσω του προγράμματος σε αρχεία στον υπολογιστή.

● Με τα **ηχεία (μόνιτορς - monitors)** μπορούμε ν' ακούμε τον ήχο ή τη μουσική από τον υπολογιστή. Αν θέλουμε να ακούμε μόνο εμείς, χρησιμοποιούμε **ακουστικά** (σαν αυτά που με βλέπεις να φοράω).

● Όταν τελειώσουμε τη δουλειά μας, μπορούμε να μεταφέρουμε τα αρχεία ήχου από τον υπολογιστή σε ψηφιακό δίσκο (σιντί - CD ή ντιβιντί DVD) με τη βοήθεια της **συσκευής αντιγραφής ψηφιακού δίσκου (σιντί - ντιβιντί ράιτερ - CD, DVD - RW)**.

Έτσι, μπορείς να ακούς μουσική σε οποιαδήποτε συσκευή ακρόασης (σιντί ή ντιβιντί πλέρ - CD ή DVD player, γου-ώκμαν - walkman, κ.ά).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα γνωρίσαμε τα βασικά στοιχεία εξοπλισμού μιας οικιακής μονάδας παραγωγής μουσικής (**χόουμ στούντιο - home studio**).

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ηλεκτρονικός υπολογιστής, χόουμ στούντιο, μουσικό πρόγραμμα, συνθεσάιζερ, σαμπλ

Παρατήρησε μια παιδική ζωγραφιά που αποτελείται από **παραλλαγές** του ίδιου θέματος (μιας πέστροφας). Μπορείς να διακρίνεις ποια στοιχεία διαφοροποιούνται σε κάθε παραλλαγή;

Στη μουσική μπορούμε, επίσης, να δημιουργήσουμε **παραλλαγές** προσθέτοντας ή αφαιρώντας νότες από ένα **μουσικό θέμα**, αλλάζοντας τον ρυθμό του ή μεταβάλλοντας τις συνηχήσεις, δηλαδή τις νότες που το συνοδεύουν.

Άκουσε τις **έξι παραλλαγές** που έγραψε το 1819, ο συνθέτης **Φραντς Σούμπερτ** πάνω στη **μελωδία** ενός τραγουδιού του, με τίτλο «**Η Πέστροφα**».

Η αρχική μελωδία, δηλαδή το **θέμα**, είναι μια **ολοκληρωμένη μουσική ιδέα**. Αν συμβολίσουμε το **θέμα** με το γράμμα **A** και τις **παραλλαγές** του με **A1, A2, A3**, κτλ., η σύνθεση του Σούμπερτ θα έχει τη **μορφή**:

A A1 A2 A3 A4 A5 A6

Το κομμάτι είναι γραμμένο για ένα σύνολο από **πέντε** μουσικά όργανα (**κουιντέτο**)*: ένα **πιάνο**, ένα **βιολί**, μια **βιόλα**, ένα **βιολοντσέλο** κι ένα **κοντραμπάσο**.

Καθώς ακούς το έργο, προσπάθησε να διακρίνεις κάθε φορά το **θέμα** και τις **παραλλαγές** του όπως «περνούν» από το ένα όργανο στο άλλο.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα ακούσαμε ένα έργο κλασικής μουσικής που έχει τη μορφή, **θέμα** και **παραλλαγές**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: μορφή θέμα και παραλλαγές

Όπως γνωρίζεις, για να κρατήσουμε τον ρυθμό στη μουσική αρκεί να χτυπήσουμε με το σώμα μας ή με κάποιο κρουστό όργανο τους σταθερούς χτύπους που νιώθουμε.

Μαθητές της Ε΄ Δημοτικού παίζουν ταμπουρίνο, ντέφι και μαράκες

Στα τραγούδια που ακολουθούν χτύπησε τον **ρυθμό** παίζοντας με **μουσικά όργανα** ή μ' ένα **μολύβι** στο θρανίο σου.

Μέτρο επτά ογδών

Άκουσε το τραγούδι «**Σαράντα γιδοπρόβατα**» της **Λένας Πλάτωνος**. Τους στίχους έγραψε η **Μαριανίνα Κριεζή**. Τραγουδάει η **Σαβίνα Γιαννάτου**.

Χτύπησε τον ρυθμό του με ξυλάκια (χωρίς ν' ακούς τη μουσική) λέγοντας δυνατά τη φράση: «**Σήμερα βρέχει πάλι**».

Όπως βλέπεις στο σχήμα, άλλοι χτύποι **τονίζονται** περισσότερο, άλλοι λιγότερο κι ορισμένοι καθόλου. Ο χτύπος με το σκούρο χρώμα τονίζεται περισσότερο από εκείνους με το ανοιχτό χρώμα.

Άκουσε το τραγούδι άλλη μια φορά και χτύπησε στο ντέφι μόνο τους **τονισμένους χτύπους**.

Δες πώς γράφεται αυτός ο ρυθμός. Κάθε χτύπος αντιστοιχεί σε ένα ογδοο:

Όταν ένα μουσικό έργο έχει αυτό τον ρυθμό, λέμε ότι το μέτρο του είναι **επτά ογδοα**.

Ας «κρατήσουμε» τον ρυθμό! (2)

Μέτρο πέντε ογδών

Άκουσε το «*Τραγουδάκι*» του **Λαυρέντη Μαχαιρίτσα**. Τους στίχους έγραψε ο **Ευτύχης Ζαρμπ**.

Χτύπησε τον ρυθμό του με ξυλάκια (χωρίς ν' ακούσ τη μουσική) λέγοντας δυνατά τη φράση: «Σήμερα βρέχει».

Όπως βλέπεις, ορισμένοι χτύποι τονίζονται περισσότερο από άλλους και ορισμένοι καθόλου.

Άκουσε το τραγούδι ξανά και χτύπησε στο ντέφι μόνο τους **τονισμένους χτύπους**.

Δες πώς γράφεται αυτός ο ρυθμός. Κάθε χτύπος αντιστοιχεί σε ένα όγδοο:

Όταν ένα μουσικό έργο έχει αυτό τον ρυθμό, λέμε ότι το μέτρο του είναι **πέντε όγδοα**.

Μέτρο εννιά ογδών

Άκουσε το τραγούδι «*Μη μιλάς άλλο γι' αγάπη*» σε στίχους και μουσική του **Διονύση Σαββόπουλου**.

Χτύπησε τον ρυθμό του με ξυλάκια (χωρίς ν' ακούσ τη μουσική) λέγοντας δυνατά τη φράση: «Σήμερα βρέχει πάλι, βρέχει».

Όπως βλέπεις, ορισμένοι χτύποι τονίζονται περισσότερο από άλλους και ορισμένοι καθόλου.

Άκουσε το τραγούδι ξανά και χτύπησε στο ντέφι μόνο τους **τονισμένους χτύπους**.

Δες πώς γράφεται αυτός ο ρυθμός. Κάθε χτύπος αντιστοιχεί σε ένα όγδοο:

Όταν ένα μουσικό έργο έχει αυτό τον ρυθμό, λέμε ότι το μέτρο του είναι **εννιά όγδοα**.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα «κρατήσαμε» τον ρυθμό σε τρία ελληνικά τραγούδια παίζοντας με **μουσικά όργανα**. Μάθαμε το μέτρο των **επτά όγδων**, το μέτρο των **πέντε όγδων** και το μέτρο των **εννιά όγδων**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ρυθμός, μέτρο πέντε όγδων, μέτρο επτά όγδων, μέτρο εννιά όγδων

Γιορτή 25ης Μαρτίου. Η χορωδία του σχολείου τραγουδά

Μέχρι τώρα μπορεί να έχεις παρακολουθήσει ή να έχεις οργανώσει μαζί με τους συμμαθητές σου **σχολική γιορτή** για την **επέτειο της 25ης Μαρτίου**. Η γιορτή συνήθως συνδυάζει διάφορες μορφές τέχνης: απαγγελία ποιημάτων, δραματοποίηση θεατρικών έργων, εκτέλεση τραγουδιών, δημοτικό χορό, κ.ά.

Θέλεις να διαλέξουμε **τραγούδια** για ένα μουσικό πρόγραμμα που θα μπορούσε να παρουσιαστεί σ' αυτή τη γιορτή;

Κ. Γ. Παπαγιαννάκης,
«Το Ελληνόπουλο»

Η Άλωση* της Κωνσταντινούπολης το 1453, τα χρόνια της σκλαβιάς και οι αγώνες του Ελληνισμού για ελευθερία με αποκορύφωμα την Επανάσταση του 1821 αποτυπώνονται σε πλήθος από **τραγούδια** που έφθασαν σε μας.

Η χορωδία μπορεί να ξεκινήσει με το Κοντάκιο* «**Τη Υπερμάχω Στρατηγώ**» που αποτελεί, κατά παράδοση, εθνικό και θρησκευτικό σύμβολο του ελληνισμού.

Στη συνέχεια, μπορεί να ακολουθήσει ένα **δημοτικό τραγούδι** που αναφέρεται στην Άλωση της Πόλης*.

Ρ. Π. Μπόνινγκτον,
«Έλληνας αρματολός»

Άκουσε το τραγούδι «**Τα Δώδεκα ευζωνάκια***»

Πρώτοι οι **κλέφτες** και οι **αρματολοί** αντιστέκονται και προετοιμάζουν τον αγώνα για απελευθέρωση. Η γενναιότητα, τα κατορθώματα, η σκληρή ζωή τους αλλά και η βαθιά τους πίστη κι ελπίδα για μια ελεύθερη πατρίδα, αποτυπώνονται σε **ιστορικά δημοτικά τραγούδια** που ονομάζονται **κλέφτικα**.

Η πατρίδα τραγουδάει (25η Μαρτίου)

Άκουσε και τραγούδησε τον «**Γεροκλέφτη**» που έχει ρυθμό τσάμικου:

«Παιδιά σαν θέλτε λεβεντιά
και κλέφτες να γενείτε...»

Τραγούδησε έπειτα τον **Θούριο*** του **Ρήγα Φεραίου** σε μία από τις μελωδίες με τις οποίες τραγουδιόταν μυστικά εκείνη την εποχή.

Ο **Ρήγας Φεραίος** (1757 - 1798) οραματιζόταν έναν κόσμο όπου οι λαοί θα ζούσαν ελεύθερα και ειρηνικά. Για να εμπυχώσει τους Έλληνες και όλους τους υπόδουλους λαούς ν' αγωνιστούν για την ελευθερία τους, έγραψε τους στίχους του περίφημου **Θούριου**:

«...Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή
παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή...»

Στη συνέχεια, μπορείς να τραγουδήσεις ένα από τα πολλά δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα και σε ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης.

Ο Ρήγας Φεραίος τραγουδά τον «Θούριο».
Αντίγραφο έργου του Π. Βον Χες

Θεόδωρος Βρυζάκης,
«Έξοδος του Μεσολογγίου»

Άκουσε και τραγούδησε το «**Πήραμε την Τροπολιτσά**»:

«...Τηράμε την Τροπολιτσά,
του λιονταριού τις πόρτες,
που πο-, μωρέ, που πολεμούν οι Έλληνες...»

Μπορείς ακόμη να επιλέξεις ελληνική ποίηση μελοποιημένη από σύγχρονους Έλληνες συνθέτες.

Άκουσε ένα απόσπασμα από το έργο «**Ελεύθεροι Πολιορκημένοι**» του εθνικού μας ποιητή **Διονύσιου Σολωμού**, που έχει μελοποιηθεί από τον συνθέτη **Γιάννη Μαρκόπουλο**:

«Άκρα του τάφου σιωπή
στον κάμπο βασιλεύει...»

Η πατρίδα τραγουδάει (25η Μαρτίου)

Άκουσε το ποίημα «**Τσάμικος**» που γράφτηκε από τον ποιητή **Νίκο Γκάτσο** και μελοποιήθηκε από τον **Μάνο Χατζιδάκι**:

«Στα κακοτράχαλα τα βουνά,
με το σουραύλι* και το ζουρνά,*
πάνω στη πέτρα την αγιασμένη,
χορεύουν τώρα τρεις αντρειωμένοι.....»

Θ. Λεμπλάνκ,
«Μουσικοί»

Η γιορτή θα κλείσει πανηγυρικά με τον **Εθνικό Ύμνο**. Πρόκειται για τις δύο πρώτες στροφές του ποιήματος «**Ύμνος εις την Ελευθερίαν**» του **Διονύσιου Σολωμού**. Τη μουσική έγραψε ο συνθέτης **Νικόλαος Χαλικιόπουλος - Μάντζαρως**.

Εξώφυλλο (αριστερά) και πρώτη σελίδα (δεξιά) από χειρόγραφο του «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» που μελοποίησε ο Νικόλαος Χαλικιόπουλος-Μάντζαρως το 1843

Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω από την όψη,*
που με βία* μετράει τη γη.

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα είδαμε πώς μπορούμε να οργανώσουμε ένα **μουσικό πρόγραμμα** σχολικής εορτής για την **ιστορική επέτειο** της **25ης Μαρτίου**. Μάθαμε ακόμη **τραγούδια** που μπορούν να αποτελέσουν μέρος αυτού του προγράμματος.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: πατρίδα, ελευθερία, τραγούδι

Έχεις σκεφτεί ότι η μουσική μπορεί να σε «ταξιδέψει» σε διάφορες περιοχές του κόσμου; Αλήθεια, πόσα τραγούδια γνωρίζεις σε διαφορετική γλώσσα από εκείνη που μιλάς;

Στο **ραδιόφωνο**, στην **τηλεόραση**, σε **ψηφιακούς δίσκους** (σιντί – cd) ή στο **Διαδίκτυο*** (Ίντερνετ - Internet) αλλά και σε **συναυλίες**, μπορούμε να ακούσουμε μουσική από διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς.

Άκουσε δύο έργα Ελλήνων συνθετών, που έχουν «δανειστεί» στοιχεία από τη μουσική άλλων λαών ή πολιτισμών.

Το πρώτο έργο έχει τίτλο «**Ταμάρα – η αρχή του παραμυθιού**». Ο συνθέτης **Νίκος Κυπουργός** έχει βασιστεί για τη δημιουργία του σε μία **τσιγγάνικη μελωδία**.

Το κομμάτι στηρίζεται στο ρυθμικό σχήμα:

2/4 | ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ |

συ_ γκοό_ πα τα τα

Χτύπησε το ρυθμικό σχήμα με **ξυλάκια** καθώς ακούς το κομμάτι. Μπορείς να λες από μέσα σου: «συ – γκοό – πα, τα τα».

Ταυτόχρονα, ένας συμμαθητής σου μπορεί να παίζει το παρακάτω ρυθμικό σχήμα σε **ντέφι με ζίλια**:

2/4 | ♩ ♩ | ♩ ♩ |

τα σστ τα τα

Στη νότα με το σύμβολο ♩ θα παίξεις «κουδονίζοντας» τα ζίλια του ντεφιού.

Το δεύτερο έργο είναι το τραγούδι «**Η μπόσσα – νόβα του ζαχαροπλαστείου**». Τη μουσική έγραψε ο **Δημήτρης Μαραγκόπουλος** και τους στίχους η **Μαριανίνα Κριεζή**. Ο συνθέτης έχει εμπνευστεί από το βραζιλιάνικο χορό **μπόσσα – νόβα**.

Ρυθμικό μουσικό «ταξίδι»

Άκουσε το τραγούδι και παρατήρησε τον εκπαιδευτικό Μουσικής, καθώς θα αποδίδει το ρυθμικό σχήμα που βλέπεις:

τίμ_ ρι τί_ τι σστ τα

Μπορείς να τον μιμηθείς;

Ο εκπαιδευτικός θα παίξει τώρα το ρυθμικό σχήμα με μια μικρή παραλλαγή. Επανάλαβε το κι εσύ στο **ταμπουρίνο**:

τίμ_ ρι τι_ τι νν' τι τα

Δύο συμμαθητές σου μπορούν να σε συνοδεύουν παίζοντας στο **ντέφι** και στις **μαράκες** ως εξής:

σστ τα νν' τι τα

τί - τι τί - τι τί - τι τί - τι

Κάντε μερικές πρόβες παίζοντας ο καθένας το μέρος του χωριστά και μετά δοκιμάστε να παίξετε όλοι μαζί.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα έπαιξες με μουσικά όργανα **ρυθμικές συνοδείες** για δύο δημιουργίες ελλήνων συνθετών που είναι επηρεασμένες από τη **μουσική άλλων πολιτισμών**.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ρυθμός, ρυθμικά σχήματα

Το **Πάσχα** είναι η μεγαλύτερη γιορτή της Ορθοδοξίας και του ελληνισμού. Οι λατρευτικές εκδηλώσεις ξεκινούν τη Μεγάλη Σαρακοστή και κορυφώνονται τη Μεγάλη Εβδομάδα.

Τις πρώτες εβδομάδες της Μεγάλης Σαρακοστής οι πιστοί πηγαίνουν στην εκκλησία για ν' ακούσουν τους Χαιρετισμούς (**Ακάθιστος Ύμνος**).

«Η Σταύρωση στο νάρθηκα»,
Μοναστήρι του Όσιου Λουκά

Άκουσε το Κοντάκιο* του Ακάθιστου Ύμνου «**Τη Υπερμάχω Στρατηγώ**»:

*«Τη Υπερμάχω Στρατηγώ τα νικητήρια
ως λυτρωθείσα των δεινών ευχαριστήρια...»*

Τζούλια Κλήμη,
Στολισμός Επιταφίου
στην Κάρπαθο

Μέσα από τον λόγο των Ευαγγελίων, που διαβάζονται τη Μεγάλη Εβδομάδα, οι πιστοί ξαναζούν τα Πάθη. Κατά την περιφορά του Επιταφίου, τη Μεγάλη Παρασκευή, ψέλνονται τα **Εγκώμια**.

Άκουσε αποσπάσματα από τα **Εγκώμια**:

*«Αι γενεαί πάσαι, ύμνον τη ταφή σου,
προσφέρουσι Χριστέ μου».*

*«Ω γλυκύ μου έαρ, γλυκύτατόν μου
τέκνον, που έδυ σου το κάλλος;»*

Το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου αναγγέλλεται θριαμβευτικά η Ανάσταση του Χριστού.

Άκουσε το **Απολυτίκιο** της **Ανάστασης**:

*«Χριστός Ανέστη εκ νεκρών,
θανάτω θάνατον πατήσας
και τοις εν τοις μνήμασι
ζωήν χαρισάμενος».*

«Η «Ανάσταση ή η Κάθοδος του Χριστού
στον Άδη», Μοναστήρι του Όσιου Λουκά

Χριστός Ανέστη

Λαζαράκια

Με τις λατρευτικές εκδηλώσεις του Πάσχα συνδέονται πολλά έθιμα και **παραδόσεις** του λαού μας. Ένα **έθιμο** που γινόταν παλιά και διατηρείται ακόμη σε ορισμένες περιοχές είναι τα **Κάλαντα** του **Λαζάρου**.

Το Σάββατο του Λαζάρου, τα παιδιά γυρίζουν από σπίτι σε σπίτι κρατώντας ένα **ομοίωμα*** του **Λαζάρου** και λένε τα «λαζαρικά», δηλαδή κάλαντα που περιγράφουν το θαύμα της ανάστασης του Λαζάρου. Στα χέρια τους κρατούν κι ένα καλάθι στολισμένο με λουλούδια, όπου βάζουν το φιλοδώρημα που τους δί-

Κάλαντα Λαζάρου

νουν (αβγά, καρπούς και χρήματα).

Στη μνήμη του Λαζάρου, στα χωριά, οι γυναίκες ζυμώνουν ψωμιά ή κουλούρια για τα παιδιά, που λέγονται «λαζαρούδια» ή «λαζαράκια».

Άκουσε κάλαντα του Λαζάρου από τους Φούρνους Ικαρίας:

*«Λάζαρος στην πόρτα σου
να σου ψοφήσει η κότα σου
κι αν δεν μου δώσεις έν' αυγό
να σου ψοφήσουνε κι οι δυο...»*

Χορός την Κυριακή του Πάσχα

Το Πάσχα συμπίπτει χρονικά με την αναγέννηση της φύσης, την Άνοιξη. Γι' αυτό, την Κυριακή του Πάσχα, μετά τη Δεύτερη Ανάσταση, γιορτάζουμε παραδοσιακά με τραγούδια και χορούς.

Άκουσε το δημοτικό τραγούδι από την Πελοπόννησο «Σήμερα Χριστός Ανέστη». Τραγουδά η Δόμνα Σαμίου.

*«Σήμερα μαύρα μου μάτια, σήμερα Χριστός Ανέστη
σήμερα Χριστός Ανέστη και στους ουρανούς ευρέθη...»*

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα γνωρίσαμε τη **βυζαντινή εκκλησιαστική** και **δημοτική μουσική**, **παραδόσεις** και **έθιμα** του λαού μας που συνδέονται με το Πάσχα.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: βυζαντινοί ύμνοι, Πάσχα, κάλαντα Λαζάρου, πασχαλιάτικα έθιμα

Κάθε χρόνο, μουσικοί, χορευτές, ζωγράφοι και καλλιτέχνες από όλο τον κόσμο συναντιούνται σ' ένα μεγάλο «πανηγύρι».

Ήχοι και όργανα από την Ιρλανδία, την Ελλάδα, την Αλγερία, την Πορτογαλία ενώνονται με ήχους και χρώματα από την Αρμενία, τη Λατινική Αμερική, την Αυστραλία, την Κούβα, με θέατρο και χορούς από την Κίνα, την Ινδία και την Αφρική, με ρυθμούς από την Καραϊβική και την Ινδονησία...

Αυτό το πολύχρωμο μωσαϊκό των τεχνών ονομάζεται **ΓΟΥΜΑΝΤ (WOMAD)** από τα αρχικά των λέξεων «Γουόρλντ οφ Μιούζικ Αρτ εντ Ντανς» (“World of Music Art and Dance”) που σημαίνουν **Ένας κόσμος Μουσικής, Τέχνης και Χορού**.

Στα φεστιβάλ WOMAD παίζεται μουσική **Έθνικ**, δηλαδή, **παραδοσιακή μουσική διαφόρων λαών, αλλά και μουσική που συνδυάζει παραδοσιακά όργανα και ακούσματα από διάφορους πολιτισμούς με ηλεκτρονικά στοιχεία και ρυθμούς από την ποπ*, τη ροκ* και τη τζαζ μουσική***.

Άκουσε ένα παραδοσιακό τραγούδι από τη **Βολιβία** με τίτλο «**La Mariposa**» (“**La Mariposa**” - «**Η Πεταλούδα**») και στη συνέχεια ένα τραγούδι από τη **Σενεγάλη** με τίτλο «**Φατού γιο**» (“**Fatou yo**” - «**Με λένε Φατού**»). Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείς;

Κάθε λαός δημιουργεί ένα λαϊκό μουσικό πολιτισμό, ο οποίος στηρίζεται στους μύθους, τις ιστορίες, τα έθιμα και τις παραδόσεις του.

Η μουσική, λοιπόν, αποκτά ιδιαίτερο ύφος, ανάλογα με το γεωγραφικό και πολιτισμικό χώρο απ' όπου προέρχεται.

Η **τάμπλα*** και το **σιτάρ***, που είναι μουσικά όργανα της Ινδίας, μας φέρνουν στο μυαλό εικόνες από τον πολιτισμό αυτής της χώρας. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αφρικάνικα **ταμ-ταμ*** ή με το **γιαπωνέζικο κότο***.

Άκουσε τον γνωστό Ινδό μουσικό **Ραβί Σανκάρ** να παίζει **σιτάρ**.

Τα σύνορα ανάμεσα στα κράτη, όμως, δεν αποτελούν εμπόδιο για τη μουσική επικοινωνία. Πολλοί άνθρωποι ξεκινούν νέα ζωή σε άλλη χώρα. Οι μετανάστες αυτοί φέρνουν στην καινούργια τους πατρίδα στοιχεία από το μουσικό τους πολιτισμό. Τα στοιχεία αυτά αναμειγνύονται με τα ντόπια και δημιουργούνται νέα είδη μουσικής.

Αλλά και η παγκόσμια απήχηση της **ποπ*** και **ροκ*** μουσικής, σε συνδυασμό με την εξέλιξη της **μουσικής τεχνολογίας***, έχει σαν αποτέλεσμα να συνεργάζονται μουσικοί που προέρχονται από εντελώς διαφορετικούς χώρους.

Οι μουσικές του κόσμου

Ένα από τα πρώτα ποπ συγκροτήματα που πειραματίστηκαν χρησιμοποιώντας ινδικά όργανα σε τραγούδια τους ήταν οι Μπιτλς (Beatles).

Άκουσε το σιτάρ να παίζει στο τραγούδι των Μπιτλς «*Γουιδίν γιου, γουιδάουτ γιου*» (“*Within you, without you*” – «*Στα βάθη της ψυχής σου και χωρίς εσένα*»).

Οι ηχογραφήσεις, τα βιντεοκλίπ* και το Διαδίκτυο* (Ίντερνετ - Internet) κάνουν εύκολη την επαφή ανάμεσα στους ανθρώπους και δίνουν τη δυνατότητα να αναμειγνύονται όργανα, ρυθμοί, στιλ παιξίματος και ηλεκτρονικοί ή φυσικοί ήχοι από κάθε «γωνιά» της γης.

Εθνομουσικολόγοι*, ερευνητές και μουσικοί επισκέπτονται διάφορα μέρη του κόσμου με σκοπό να γνωρίσουν άλλους μουσικούς πολιτισμούς. Παράλληλα με την αυθεντική παραδοσιακή μουσική των λαών, δημιουργούνται νέες μουσικές που συνδυάζουν παραδοσιακά και σύγχρονα στοιχεία και πολλές μελωδίες παίζονται με εντελώς καινούργιο ύφος. Αυτή είναι η **Μουσική του Κόσμου** (Γουόρλντ Μιούζικ- World Music).

Σιτάρ

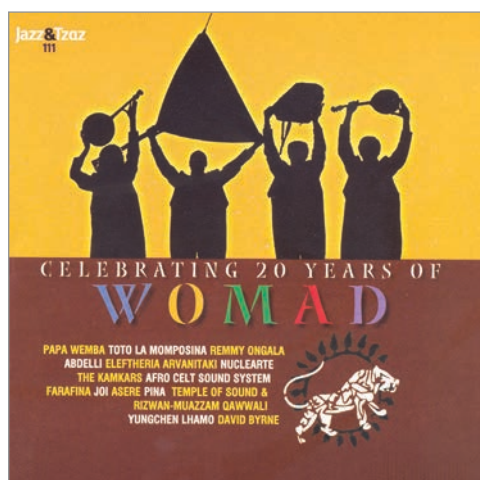
Άκουσε τον **Τζαμέλ Αλλάμ (Djamel Allam)** και μια ομάδα παιδιών από την **Αλγερία** να ερμηνεύουν ένα χαρούμενο τραγούδι με τίτλο «**Νέζα**» (“**Nezha**”).

Μπορείς να καταλάβεις ποια από τα στοιχεία του είναι παραδοσιακά και ποια σύγχρονα;

Νταραμπούκα

Η Μουσική του Κόσμου έχει πολύ μεγάλη ποικιλία ακουσμάτων. Ας γίνουμε, λοιπόν, ευαίσθητοι και κριτικοί ακροατές κι ας επιλέγουμε δίσκους με κριτήριο την ποιότητα της εκτέλεσης, την αυθεντικότητα της ερμηνείας και την επιμελημένη παρουσίαση του δίσκου.

Εξώφυλλο δίσκου μουσικής Έθνικ

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σήμερα γνωρίσαμε τη μουσική Έθνικ (Ethnic) και τη **Μουσική του Κόσμου** (Γουόρλντ Μιούζικ- World Music), δηλαδή την παραδοσιακή μουσική των λαών και τη μουσική που συνδυάζει στοιχεία από διάφορους μουσικούς πολιτισμούς με την ποπ, τη ροκ και τη τζαζ μουσική.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Έθνικ, παραδοσιακή, Μουσική του Κόσμου

Θα σκεφτόσουν ποτέ ότι τα αντικείμενα που μας περιτριγυρίζουν, μπορούν με λίγη φαντασία και την απαραίτητη γνώση να μεταμορφωθούν σε μουσικά όργανα; Ξέρεις ότι μπορείς να βρεις υλικά για την κατασκευή τους ακόμη και μέσα στη σχολική σου τσάντα; Άνοιξέ τη, λοιπόν, και βγάλε από μέσα δύο μολύβια κι ένα λαστιχάκι...

Τέντωσε το λαστιχάκι ανάμεσα στα μολύβια, ακούμπησέ τα πάνω στο θρανίο και τσίμπησέ το με τους αντίχειρες. Τι παρατηρείς;

Τράβηξε, τώρα, τη μια πλευρά από το λαστιχάκι με τα δόντια σου, ώστε να σχηματιστεί ένα τρίγωνο. Τσίμπησέ το ξανά. Σε ξάφνιασε αυτό που ακούς; Πού νομίζεις ότι οφείλεται η αλλαγή;

ΦΤΙΑΞΕ ΕΝΑ ΧΟΡΔΟΦΩΝΟ ΟΡΓΑΝΟ

Τα **χορδόφωνα** παράγουν ήχο από τεντωμένες χορδές. Το πιο γνωστό χορδόφωνο είναι η **κιθάρα**. Χορδές έχει και το **πιάνο**. Κάθε φορά που πατάμε τα πλήκτρα, οι χορδές του πιάνου χτυπιούνται από ειδικά σφυράκια.

Τα χορδόφωνα παίζονται με τσίμπημα, χτύπημα ή τρίψιμο των χορδών.

ΥΛΙΚΑ

- μια βάση από κορνίζα για φωτογραφίες με κλιπς 18 x 24 εκ.
- τρία σπειροειδή άγκιστρα για κουρτίνες
- τρία λαστιχάκια
- ένα χαρτονένιο κουτί με διάμετρο 10 εκ.
- μια χτένα με αραιά δόντια λίγο μεγαλύτερη από το κουτί
- υγρή κόλλα

Αφαίρεσε τα κλιπς από τη βάση, εκτός από ένα. Στερέωσέ το από την ανάποδη στην εγκοπή της στενής πλευράς της βάσης. Κόλλησε το κουτί στη βάση με την ανοιχτή πλευρά του προς τα έξω. Αυτό θα είναι το **ηχείο**.

Το ηχείο αυξάνει την ένταση του ήχου και βελτιώνει την ποιότητά του.

Στερέωσε τα άγκιστρα στο πάνω μέρος της βάσης αφήνοντας ανάμεσά τους απόσταση περίπου 1, 5 εκ. Πέρασε τα λαστιχάκια στα άγκιστρα, τέντωσέ τα καλά πάνω από το κουτί και τύλιξέ τα στο κλιπ της βάσης. Αυτές θα είναι οι **χορδές** του οργάνου.

Το ύψος του ήχου που παράγει μια χορδή εξαρτάται από το πάχος της, το μήκος της και από το πόσο τεντωμένη είναι.

Η χτένα θα γίνει ο **καβαλάρης**. Πέρασέ την με προσοχή κάτω από τα λάστιχα και στερέωσέ τη πάνω στο κουτί. Πέρασε τα λάστιχα ανάμεσα στα «δόντια» της, έτσι ώστε η απόσταση μεταξύ τους να μένει σταθερή. Μπορείς να «κουρδίσεις» το όργανό που έφτιαξες, τυλίγοντας ή ξετυλίγοντας τα λαστιχάκια στο κλιπ της βάσης.

Μελωδικά μαστορέματα

Ο «καβαλάρης» (ή «γέφυρα») σηκώνει τις χορδές και μεταφέρει τη δόνησή τους στο ηχείο. Η δόνηση είναι απαραίτητη για την παραγωγή και τη μετάδοση του ήχου.

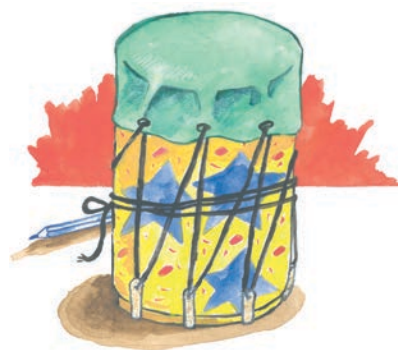
ΦΤΙΑΞΕ ΕΝΑ ΚΥΛΙΝΔΡΙΚΟ ΤΥΜΠΑΝΟ

Τύμπανα βρίσκουμε σε όλους τους λαούς του κόσμου. Ανήκουν στη μεγάλη οικογένεια των **μεμβρανόφωνων** κι έχουν φυσικά ή συνθετικά δέρματα (μεμβράνες) τεντωμένα πάνω σε βάσεις από ξύλο, μέταλλο ή πηλό.

Στα μεμβρανόφωνα όργανα, όταν η μεμβράνη χτυπιέται ή τρίβεται με το χέρι ή με ειδικές ράβδους - τις μπαγκέτες - δονείται και ηχεί.

ΥΛΙΚΑ

- ένα κυλινδρικό μεταλλικό δοχείο
- μία ανθεκτική ελαστική μεμβράνη (δέρμα, δερματίνη ή σαμπρέλα αυτοκινήτου)
- χρωματιστό κορδόνι
- μικρά μεταλλικά γαντζάκια για κάδρα
- ένα μολύβι με γόμα
- ψαλίδι
- διατρητικό εργαλείο
- σελοτέιπ

Κόψε έναν κύκλο από την ελαστική μεμβράνη, με διάμετρο 3 εκ. μεγαλύτερη από τη διάμετρο του δοχείου. Με το διατρητικό εργαλείο άνοιξε τρύπες ανά 2 εκ. σε βάθος 1,5 εκ. από την περιφέρεια της μεμβράνης. Τύλιξε λίγο σελοτέιπ στην άκρη του κορδονιού κι άρχισε να το περνάς εναλλάξ μέσα από τις τρύπες της μεμβράνης και τα γαντζάκια. Άφηνε το κορδόνι να φτάνει ως την κάτω άκρη του δοχείου και στερέωνε εκεί τα γαντζάκια.

Όταν ολοκληρώσεις την περιτύλιξη του δοχείου, τέντωσε όσο μπορείς το κορδόνι, τύλιξέ το γύρω από τη μέση του δοχείου μερικές φορές και δέσε το σφιχτά, ώστε να τεντωθεί πολύ καλά η ελαστική μεμβράνη. Το τύμπανο είναι έτοιμο!

Χρησιμοποίησε το μολύβι για μπαγκέτα. Θα χτυπάς τη μεμβράνη με την άκρη που έχει τη γόμα.

Για να δώσεις ακόμη μεγαλύτερη **τάση** στη μεμβράνη, πέρασε μικρά κομμάτια φελλού ανάμεσα στο δοχείο και τα κορδόνια.

Όσο αυξάνεται η τάση της μεμβράνης, ο ήχος γίνεται πιο ψηλός.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο σημερινό μάθημα μάθαμε να **κατασκευάζουμε μουσικά όργανα με υλικά καθημερινής χρήσης.**

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: κατασκευή, ήχος, ηχώχρωμα, όργανο

Η μουσική συνδέεται με το παιχνίδι. Αυτό, ίσως, το γνωρίζεις ήδη από τα **μουσικά παιχνίδια** που παίζεις στην τάξη.

Η **μουσική** και το **παιχνίδι**, όμως, συνδέονται και στην καθημερινή ζωή. Πολλά παιχνίδια που παίζουν τα παιδιά - και που εσύ μπορεί να ξέρεις - συνοδεύονται από χαρακτηριστικά **τραγούδια**. Μπορείς να θυμηθείς κάποια απ' αυτά;

Αλήθεια, έχεις σκεφθεί ποτέ ότι, όταν αναφερόμαστε στη **μουσική**, χρησιμοποιούμε το ρήμα «**παίζω**»; Λέμε π.χ. «**παίζω** μουσική», «**παίζω** κιθάρα», «το ραδιόφωνο **παίζει** μουσική» κ.ά. Το ίδιο συμβαίνει και σε άλλες γλώσσες του κόσμου (π.χ. στα αγγλικά, στα γαλλικά, κτλ.).

Ο λαός μας, μάλιστα, ονομάζει «**παιχνίδια**» τα μουσικά όργανα και «**παιχνιδιάτορες**» τους λαϊκούς οργανοπαίχτες.

Ακόμη, κάνοντας μια απλή επίσκεψη σ' ένα κατάστημα, μπορείς εύκολα να διαπιστώσεις ότι υπάρχουν πολλά παιχνίδια με μουσική.

Η ιδέα, λοιπόν, ότι το παιχνίδι συνδέεται με τη μουσική είναι ριζωμένη από πολύ παλιά στη συνείδηση του ανθρώπου.

Μέχρι τώρα, παίζοντας με τους συμμαθητές σου, θα έχεις παρατηρήσει ότι με το παιχνίδι όχι μόνο διασκεδάζεις αλλά μαθαίνεις να συνεργάζεσαι με τους άλλους και αποκτάς αυτοπεποίθηση και σιγουριά.

Στο Τετράδιο Εργασιών θα βρεις **μουσικά παιχνίδια** που απαιτούν τη συμμετοχή όλης της τάξης, αλλά και **γρίφους - αινίγματα** που μπορείς να λύσεις μόνος σου.

Μαθητής της ΣΤ' Δημοτικού παίζει κιθάρα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τα **μουσικά παιχνίδια** που προτείνονται στο σημερινό μάθημα θα σε βοηθήσουν να αναπτύξεις τις μουσικές σου **δεξιότητες** και ικανότητες αλλά και να **επικοινωνήσεις**, να **συνεργαστείς** και να **ψυχαγωγηθείς** μαζί με τους συμμαθητές σου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: μουσικό παιχνίδι, κίνηση, γρίφοι – αινίγματα

ΕΘΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Ποίηση: Διονύσιος Σολωμός

Μουσική: Νικόλαος Χαλικιόπουλος-Μάντζαρος

mf Σε γνω - ρί - ζω - α - πό την κό - ψη του σπα - θιού την τρο - με - ρή σε γνω -
 5 ρί - ζω - α - πό την ό - ψη που με βια με - τρά - ει τη γη Απ' τα *pp*
 10 κό - κα - λα βγαλ - μέ - νη των Ελ - λή - νων τα ιε - ρά και σαν *p*
mf πρώ - τ' - αν - δρει - ω - μέ - νη *f* χαί - ρε - ω, *ff* χαί - ρε Ε - λευ - θε - ριά και σαν *mf*
 15 *f* πρώ - τ' - αν - δρει - ω - μέ - νη *ff* χαί - ρε - ω, *f* χαίρ' Ε - λευ - θε - ριά — και σαν
 20 *ff* πρώ - τ' - αν - δρει - ω - μέ - νη *ff* χαί - ρε - ω, χαίρ' Ε - λευ - θε - ριά

INNO NAZIONALE GRECO

Poesia D. Solomo. Musica N. Manzano

D. SOLOMO. N. MANZARO

Ricordo di Santis.

ΥΜΝΟΣ ΣΤΗ ΣΗΜΑΙΑ

Μουσική: Αθανάσιος Αργυρόπουλος

Μέ-σα μας βα-θιά για σέ-να μια λα - χτά-ρα πά-ντα ζει την πα-
 5 τρί-δα συμ-βο - λί - ζεις και τη λευ-τε-ριά μα - ζί. Γα-λα-
 10 νό-λευ-κη-η θω - ριά σου και φα - ντά-ζεις μες στο νου σαν το
 15 κύ-μα, σαν το γέ - λιο του πε - λάου και τ'ου-ρα - νού σαν το -νού

Της τιμής και της ανδρείας την αστείρευτη πηγή
 του λευκού σταυρού σου η χάρη δυναμώνει κι ευλογεί.
 Κι όσοι χάνονται για σένα σπώντας σίδερα βαριά
 ξεψυχούν και τραγουδούν: «Χαίρ' ω, χαίρ' Ελευθεριά!» (2 φορές)

ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΗΛΙΕ ΝΟΗΤΕ

Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης
 Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης

Της Δι-και-ο - σύ - νης ή-λιε νο - η - τέ
 10 και μω-σί-νη.ε - σύ - δο - ξα - στι - κή - μη πα-ρα-κα-
 15 λώ - σας μη, - μη πα-ρα-κα - λώ σας μη,
 20 μη πα-ρα-κα - λώ σας μη - λη-σμο - νά-τε τη χώ - ρα μου!
 25

Αετόμορφα τα έχει τα ψηλά βουνά, στα ηφαιίστεια κλήματα σειρά
 και τα σπίτια πιο λευκά (3), στου γλαυκού* το γειτόνεμα.

Τα πικρά μου χέρια με τον Κεραυνό, τα γυρίζω πίσω απ' τον Καιρό,
 τους παλιούς μου φίλους καλώ (3), με φοβέρες και μ' αίματα!
 (Επανάληψη της πρώτης στροφής)

ΝΤΟΥΤΣΕ ΝΤΟΥΤΣΕ

Στίχοι: Γιώργος Οικονομίδης
Μουσική: Θεόφρατος Σακελλαρίδης

Μας κοι-τού-σε μ'έ-να μά-τι ο Μπε-νί-το.α-πό και-ρό.
κά - τειί-χε στο νου του κά-τι φο - βε - ρό και τρο-με-ρό.

Και μια νύ-χτα.εί-πε να πά-ρει την Ελ - λά - δα στα κλε-φτά
αλ - λά του 'παν οι φα-ντά-ροι: "δεν περ-νούν σε μας αυ-τά!".

5
Ή - θε - λε να γί-νε.α-φέ-ντης να τον τρέ-με.η.Ελ-λάς

μα τον πρό-φτα-σε.ο λε - βέ - ντης ο φου-στα - νε - λας.

10
Ντού - τσε, Ντού - τσε, μη μας καν'ς τον κάρ - γα.
Ντού - τσε, Ντού - τσε, μον' α - πό α - λά - ργα!

Με τη φό-ρα που 'χουν πά - ρει, οι τσο-λιά-δες κι.οι φα-ντά - ροι,

εκ - πο - μπή θα κά - νουν απ' το Μπά-ρι!

Είχε τάξει με καμάρι ο Μπενίτο ο κεραυνός
την Ελλάδα πως θα πάρει ως την πρώτη του μηνός.
Μα σαν του' ρθε το χαμπάρι το στραπάτσο* του τσολιά,
έταξε πως θα την πάρει μόνο τη πρωταπριλιά.
Κι οι δικοί μας οι λεβέντες για άλλη μια φορά
είπαν μερικές κουβέντες στον παλικαρά.
Ρεφρέν: Ντούτσε, Ντούτσε...

Στα μάτια του ένα, ένα σύννεφο
μες στην καρδιά, καρδιά του σίδερο.
Κυλάει το αίμα σκέπασε τον ήλιο
κι ο Χάρος έε - έε - έε- εροβόλαγε.

Σφαλούν τα μάτια, μάτια κι οι καρδιές
σφαλούν τα πα -, τα παραθύρια.
Μετά χιμάει ο Χάροντας καβάλα
κι εκείνος χάα - άα- άα - χαμογέλαγε.

Ποιος καταβαίνει σήμερα στον Άδη
ποιον κουβεντιάζει η γειτονιά κι ανανταριάζει;
Γιατί βουβά είναι τα βουνά κι οι κάμποι;
Λεβέντης έε- έε- έε- εροβόλαγε. (Επανάληψη πρώτης στροφής)

ΕΜΕΙΣ ΠΟΥ ΜΕΙΝΑΜΕ

Ποίηση: Νίκος Γκάτσος
Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος

Ε-μείς που μεί - να - με στο χώ - μα το σκλη - ρό
για τους νε - κρούς θ'α - νά - ψου - με λι - βά - νι.
Κιό - ταν χα - θεί μα - κριά το κα - ρα - βά - νι,
του χά - ρου του με - γά - λου πε - χλι - βά - νη*,
στη μνή - μη τους θα στή - σου - με χο - ρό.

Εμείς που μείναμε θα τρώμε το πρωί
μια φέτα από του ήλιου το καρβέλι,
ένα τσαμπί σταφύλι από τ' αμπέλι.
Και δίχως πια του φόβου το τριβέλι
μπροστά θα προχωράμε στη ζωή.

Εμείς που μείναμε θα βγούμε μια βραδιά
στην ερημιά να σπείρουμε χορτάρι
Και πριν για πάντα η νύχτα να μας πάρει
θα κάνουμε τη γη προσκυνητάρι
και κούνια για τ' αγέννητα παιδιά.

ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Η γεν νη σις σε Χρι σε ο θε ος 'Απολυτίκιον, ρήθι.
 η μων α νε τει λε τω κο σμω το φως το της γνω σε
 ως εν αυ τη γαρ οι τοις α σροις λατρευ ον τες
 υ πο α σε ρος ε δι δασκον το σε προ σκυ νειν τον
 η λι ον της δι και ο συ υ υ νης και σε γε
 νω σκειν ε ξυ ψης Α να το λην Κυ ρι ε δο ξα σοι

ΚΑΛΑΝΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Κοτυώρων Πόντου

Ά - ναρ - χος Θε - ός κα - τα - βέ - βη - κεν και εν τη Παρ -
 5 θέ - νω κα - τώ - κη - σεν. Ε - ρου - ρέμ, ε - ρου - ρέμ,
 10 έ - ρου - ρε - ρου - ρέ - ρου - ρέμ — χαί - ρε Δε - σποι - να.

Βασιλεύς των όλων και Κύριος, ήλθε τον Αδάμ αναπλάσασθαι.
 Ερουρέμ, ερουρέμ, ερουρερουερουρέμ, χαίρε Άχραντε.
 Γηγενείς σκιρτάτε και χαίρεστε, τάξεις των Αγγέλλων ευφραίνεσθε.
 Ερουρέμ, ερουρέμ, ερουρερουερουρέμ, χαίρε Δέσποινα.
 Δέξου Βηθλεέμ τον Δεσπότη σου, Βασιλέα πάντων και Κύριον.
 Ερουρέμ, ερουρέμ, ερουρερουερουρέμ, χαίρε Άχραντε.
 Εξ' Ανατολών μάγοι έρχονται, δώρα προσκομίζοντες άξια.
 Ερουρέμ, ερουρέμ, ερουρερουερουρέμ, χαίρε Δέσποινα.
 Σήμερον η κτίσις αγάλλεται και πανηγυρίζει και ευφραίνεται.
 Ερουρέμ, ερουρέμ, ερουρερουερουρέμ, χαίρε Άχραντε.

ΚΑΛΑΝΤΑ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ

Ζακύνθου

Αρ-χι-μη-νιά κλαρ-χι-χρο-νιά κλαρ-χή κα-λός — μας χρό-νος, — υ -
 5 γεί - α.α-γά - πη και — χα-ρά — να — φέ-ρει ο νέ-ος χρό-νος, — υ -
 10 γεί-α.α-γά-πη — και — χα-ρά — να — φέ-ρει ο νέ-ος χρό-νος.

Να ζήσει ο κύρης ο καλός, να ζήσει κι η κυρά του
 όλα του κόσμου τα καλά να έχει η φαμελιά του (2 φορές)
 Να ζήσει τ' αρχοντόπουλο, που' χει καρδιά μεγάλη
 σε μας και στην παρέα μας, ένα φλουρί να βάλει (2 φορές).

ΚΑΛΑΝΤΑ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ

Φούρνων Ικαρίας

Σή - με - ρα τα Φώ - τα — και οι Φω - τι - σμοί,
 ε - ορ - τή με - γά - λη — και οι α - για - σμοί.

Κάτω στον Ιορδάνη τον ποταμό
 κάθετα η Κυρά μας η Παναγιά
 με τα θυμιατούρια στα δάκτυλα
 και τον Άι - Γιάννη παρακαλεί.
 Άγιε μου Γιάννη και Βαπτιστή
 βάπτισε το Γιο μου Μονογενή
 ώστε να βαπτίσω Θεού παιδί,
 αύριο θ' ανέβω στους ουρανούς
 να καταπατήσω τα είδωλα,
 να καταθυμιάσω τους ουρανούς.
 Και θε να κατέβω στον ποταμό,
 δια να βαπτίσω Σε το Χριστό
 Ουρανός εσκίστη,
 Ιησούς Χριστός βαπτίστη.

ΚΑΛΑΝΤΑ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ

Φούρνων Ικαρίας

δώσεις ένα αυγό, να σου ψοφήσουνε κι οι δυό.
 Λαζαρός απελυτρώθη, ανεστήθη και σηκώθη.
 Πες μας Λάζαρε τι είδες, εις τον Άδη που επήγες.
 Είδα φόβους, είδα τρόμους, είδα βάσανα και πόνους.
 Δώστε μου λίγο νεράκι, να ξεπλύνω το φαρμάκι
 της καρδιάς μου των χειλέων, γιατί δεν αντέχω πλέον.
 Λύστε μου και τα χεράκια, βγάλτε μου και τα κεράκια
 για να ιδώ, να ξαποστάσω, το Θεό μου να φωνάξω.
 Λάζαρε μου, Λάζαρε μου, φίλε μου κι αδερφέ μου,
 τη Μαρία να φωνάξεις και τη Μάρθα για να κράξεις.
 Άνοιξε καλέ κυρά, του Λαζάρου μια φορά
 και τ' αυγό μες στο καλάθι, με το Λάζαρο ετάφη.

YELLOW SUBMARINE

Στίχοι – Μουσική: J. Lennon- P. McCartney

In the town where I was born lived a
 sailed up to the sun till we
 man who sailed to sea and he told us of his
 found the sea of green and we lived be-neath the
 life in the land of sub-ma-rines. So we -rine.
 waves in our yel - low sub-ma-
 10 We all live in a yel-low sub-ma-rine yel-low sub-ma-rine, yel-low sub-ma-rine.

2. And our friends are all aboard, many more of them live next door. And the band begins to play...
 We all live in a Yellow submarine, Yellow submarine, Yellow submarine.(2)

3. As we live a life of ease, every one of us has all we need,
 sky of blue and sea of green in our Yellow submarine.
 We all live in a Yellow submarine, Yellow submarine, Yellow submarine.(4)

ΤΗ ΥΠΕΡΜΑΧΩ ΣΤΡΑΤΗΓΩ

Κοντάκιο

Τὸ σύνηθες εἰρμολογικόν. ϝ

Τ η υ περ μα α χω ςρα τη γω τα νι κη τη
 η ρι α λ ως λυ τρω θει ει σα των δει νων ευ
 χα ρι ςη η ρι α λ α να γρα φω σοι η πο
 λι ις σα θε ο το κε ϝ αλλ ως ε ε χθ σα
 το κρα τος α προ σμα α χη τον λ εκ παν τοι
 ων με κιν δυ νων ε ε λευ θε ρω σον ϝ ι να κρα ζω
 ω σοι χαι ρε νυ υμ φη α νυ υμ φευ τε ε ε ε

ΘΟΥΡΙΟΣ του ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ (Εκδοχή Δ. Σούτζου)

Ως πό-τε πα - λι - κά - ρια θα ζού-με στα—στε - νά, μο -
 5
 νά - χοι σαν—λιο - ντά - ρια στις ρά - χες στα—βου - νά.

Σπηλιές να κατοικούμε, να βλέπουμε κλαδιά,
 να φεύγουμε απ' τον κόσμο για την πικρή σκλαβιά.
 Να χάνωμεν πατρίδα, αδέρφια και γονείς
 τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς.
 Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή
 παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή.

Ο ΓΕΡΟΚΛΕΦΤΗΣ

Δημοτικό τραγούδι

Σαράντα χρόνια έκανα στους κλέφτες καπετάνιος
ζεστό ψωμί δεν έφαγα, γλυκό κρασί δεν ήπια. (2)

Τον ύπνο δεν εχόρτασα, του Μάη τις αυγούλες
σε στρώμα δεν επλάγιασα, μα ουδέ σε προσκεφάλι. (2)

Το χέρι μου προσκέφαλο και το σπαθί μου στρώμα
και για καλή στην αγκαλιά το έρμο μου καριοφίλι. (2)

ΤΣΑΜΙΚΟΣ

Ποίηση: Νίκος Γκάτσος Μουσική: Μάνος Χατζιδάκις

Δική τους είναι μια φλούδα γης
μα εσύ Χριστέ μου τους ευλογείς
για να γλιτώσουν αυτή τη φλούδα
απ' το τσακάλι και την αρκούδα.
Δες πως χορεύει ο Νικηταράς
κι αηδόνι γίνεται ο ταμπουράς*.

Από την Ήπειρο στο Μοριά
κι απ' το σκοτάδι στη λευτεριά
το πανηγύρι κρατάει χρόνια
στα μαρμαρένια του Χάρου αλώνια*.
Κριτής κι αφέντης ειν' ο Θεός
και δραγουμάνος* του ο λαός.

ΑΘΑΝΑΣΙΑ

Ποίηση: Νίκος Γκάτσος
Μουσική: Μάνος Χατζιδάκις

Τι ζη-τάς Α-θα - να - σί - α στο μπαλ-κό - νι μου μπρο - στά:
Σ'α - γα - πή - σα - νε στον κό - σμο βα - σι - λιά - δες, ποι - η - τές

5
Δε μου δί - νεις ση - μα - σί - α κι_η καρ - διά μου πως βα - στά.
Κι_έ - να κλω - να - ρά - κι δυό - σμο δεν τους χά - ρι - σεις πο - τές.

10
Εί - σαι σκλη - ρή - σαν του θα - νά - του τη γρο - θιά
Κά - θε γε - νιά - δι - κή της θέ - λει να γε - νείς

15
μα 'ρθαν και - ροί - που σε πι - στέ - ψα - με βα - θιά.
ο - μορ - φο - νιά - που δε σε κέρ - δι - σε κα - νείς.

2. Τι ζητάς Αθανασία
στο μπαλκόνι μου μπροστά;
Ποια παράξενη θυσία
η ζωή να σου χρωστά;
Ήρθαν διψασμένοι Κροίσοι
ταπεινοί προσκυνητές
κι απ' του κήπου σου τη βρύση
δεν τους δρόσισες ποτές.

Είσαι σκληρή
σαν του θανάτου τη γροθιά
μα' ρθαν καιροί
που σε πιστέψαμε βαθιά.
Κάθε γενιά
δική της θέλει να γενείς.
Ομορφονιά
που δε σε κέρδισε κανείς.

ΚΟΥΒΕΝΤΑ Μ' ΕΝΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙ

Ποίηση: Γιάννης Ρίτσος
Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης

Κυ - κλά - μι - νο, κυ - κλά - μι - νο, στου βρά - χου τη σχι - σμά - δα που
βρή - κες χρώ - μα - τα κι_αν - θείς που μί - σχο και σα - λεύ

5
2
εις; Μέ - σα στο βρά - χο σύ - να - ξα το γαί - μα στά - λα στά - λα Μα -

10
1. 2.
ντή - λι ρό - δι - νο έ - πλε - ξα κ' - ή - λιο μα - ζεύ - ω τώ - ρα. μα - - ρα

Αγαρηνός («και ο Αγαρηνός το ξέρει» - από τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους»): 1. στα βυζαντινά χρόνια ονόμαζαν Αγαρηνούς τους Σαρακηνούς πειρατές που λυμαίνονταν τις ελληνικές θάλασσες.
2. στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι υπόδουλοι Έλληνες ονόμαζαν γενικότερα Αγαρηνούς τους Τούρκους.

Ακαρτέρει: καρτερώ, τρέφω ελπίδες για κάτι και υπομονετικά προσδοκώ την πραγματοποίησή του.

Αλώνι: κυκλικός επίπεδος χώρος στον αγρό, όπου αλωνίζονται τα δημητριακά.

Άλωση: κατάληψη (μιας πόλης, ενός οχυρού κτλ.), κατάκτηση.

Άλυσες: αλυσίδες.

Αντίσταση (Εθνική Αντίσταση): η αυθόρμητη ή οργανωμένη εναντίωση του ελληνικού λαού κατά των κατακτητών στη διάρκεια της Κατοχής.

Άξονας: η συμμαχία των γερμανικών και ιταλικών πολεμικών δυνάμεων στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Απολυτικό: τροπάριο* που ψάλλεται στη μνήμη αγίου ή σε εορτή.

Αφρο - αμερικάνοι: Κάτοικοι της Αμερικάνικης Ηπείρου των οποίων οι πρόγονοι κατάγονται από την Αφρική και ήρθαν, στην πλειοψηφία τους, στην Αμερική ως σκλάβοι από τον 16ο έως τον 19ο αιώνα.

Βαλς: 1. χορός σε μέτρο τριών τετάρτων 2. μουσική σε ρυθμό βαλς

Βία («που με βία μετράει τη γη» - από τον Εθνικό Ύμνο): με βιασύνη.

Βιντεοκλίπ: σύντομη, διαφημιστική ταινία που παρουσιάζει ένα τραγούδι.

Βίσωνας: θηλαστικό που ζει στην Αμερική και την Ευρώπη. Στο αμερικάνικο είδος βίσωνα – «αγριο-βούβαλο» – βασιζονταν για την επιβίωσή τους οι Ινδιάνοι που ζούσαν στις ανοιχτές πεδιάδες. Οι λευκοί άποικοι κυνήγησαν αδικαιολόγητα το ζώο αυτό που κινδύνευσε να εξαφανιστεί γύρω στα 1900 και σώθηκε χάρη σε προστατευτικά κυβερνητικά μέτρα. Μεγάλο μέρος της εχθρικής στάσης μεταξύ Ινδιάνων και λευκών προήλθε από την εξόντωση των βισώνων.

Βωβός κινηματογράφος: πρόκειται για την πρώτη φάση της κινηματογραφικής τέχνης των αρχών του 20ού αιώνα. Οι ταινίες είχαν εικόνα χωρίς ήχο, δεν ακούγονταν δηλαδή οι διάλογοι των ηθοποιών.

Γλαυκός: ο γαλανός, ο γαλάζιος.

Διαδίκτυο: η μεγαλύτερη διασύνδεση υπολογιστών και δικτύων υπολογιστών που υπάρχει στον κόσμο (Internet).

Δικτάτορας: πολιτικός ή στρατιωτικός που καταλαμβάνει συνήθως την εξουσία με τη βία, συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλο τον έλεγχο του κράτους και διοικεί αυταρχικά και ολοκληρωτικά, στερώντας την ελευθερία από τους πολίτες.

Δοξάρι: ξύλινη ράβδος, με τεντωμένες τρίχες από ουρά αλόγου, η οποία σύρεται πάνω στις χορδές για να παραχθεί ο ήχος έγχορδων οργάνων.

Δραγουμάνος: διερμηνέας, «μέγας δραγουμάνος» τιμητικό αξίωμα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Δωδεκαήμερο: η περίοδος από τα Χριστούγεννα (25 Δεκεμβρίου) ως τα Φώτα (6 Ιανουαρίου).

Έβδομη τέχνη: ο Κινηματογράφος ονομάστηκε *Έβδομη Τέχνη*, γιατί ήρθε να προστεθεί, μόλις τον 20ό αιώνα, στις άλλες έξι μορφές τέχνης, δηλαδή τη *Ζωγραφική*, τη *Γλυπτική*, την *Αρχιτεκτονική*, την *Ποίηση*, τη *Μουσική* και τη *Δραματική* (δηλαδή το *Θέατρο*).

Εθνομουσικολόγος: επιστήμονας που ερευνά το μουσικό πολιτισμό διαφόρων λαών ή εθνοτήτων.

Είδωλο: η εικόνα ενός φωτεινού αντικειμένου που σχηματίζεται από ανάκλαση του φωτός σε μία λεία επιφάνεια.

Εικονικό: κάτι που μιμείται την πραγματικότητα χωρίς να είναι αληθινό.

Εμβατήριο: μουσική σύνθεση που ο ρυθμός της θυμίζει βηματισμό παρέλασης.

Ενορχηστρώνω: διαμορφώνω μια μελωδία ή μία σύνθεση, με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορεί να παιχτεί από διάφορα μουσικά όργανα.

Επιστημονικής φαντασίας ταινίες: κινηματογραφικές ταινίες με υπόθεση που αναφέρεται στην εξερεύνηση του διαστήματος ή σε μια φανταστική μελλοντική εποχή.

Εύζωνας: ο ποσολιάς.

Εφέ: ένα μέσο που προκαλεί εντυπωσιασμό (π.χ. οπτικό εφέ, ηχητικό εφέ κ.ά.).

Ζουρνάς: πνευστό παραδοσιακό όργανο που φτιάχνεται από ξύλο. Στο κάτω μέρος έχει σχήμα χωνιού.

Ηλεκτρικά μουσικά όργανα: μουσικά όργανα που εμφανίστηκαν τον 20ό αιώνα και λειτουργούν με βάση την ηλεκτρική ενέργεια (π.χ. ηλεκτρική κιθάρα, αρμόνιο, συνθεσάιζερ, κ. ά.).

Θούριος: ζωηρό τραγούδι που εμπυχώνει τους αγωνιστές.

Ιστόγραμμα: διάγραμμα που χρησιμοποιείται στην επιστήμη της Στατιστικής.

Ιστοσελίδα: εικόνα από το Διαδίκτυο που μπορεί να περιέχει σταθερά ή κινούμενα στοιχεία, κείμενο και ήχο.

Κανόνες: μουσική σύνθεση που εκτελείται από δύο ή περισσότερες ομάδες μουσικών. Όλες οι ομάδες παίζουν ή τραγουδούν την ίδια μελωδία ή ρυθμικό σχήμα. Κάθε ομάδα ξεκινά σε διαφορετική χρονική στιγμή επαναλαμβάνοντας μια ή περισσότερες φορές το μουσικό έργο.

Καπρίτσιο: μουσική σύνθεση με ζωηρό και συχνά χιουμοριστικό και εκκεντρικό χαρακτήρα.

Κάργας: ο ψευτοπαλικαράς.

Κονσέρτο: μουσικό έργο για ένα όργανο ή ένα μικρό σύνολο μουσικών οργάνων και μία ορχήστρα. Το όργανο ή το μικρό σύνολο οργάνων «πρωταγωνιστεί» σε όλο το έργο – που συνήθως αποτελείται από τρία μέρη – ενώ η ορχήστρα παίζει συνοδεύοντάς το.

Κοντάκιο: είδος εκκλησιαστικού ύμνου που αποτελείται από ένα εισαγωγικό τροπάριο (προοίμιο) και άλλα τροπάρια (οίκοι). Επίσης, Κοντάκιο έχει καθιερωθεί να ονομάζεται και το προοίμιο.

Κότο: έγχορδο όργανο από την Ιαπωνία που μοιάζει με το κανονάκι.

Κουιντέτο: 1. μουσική σύνθεση γραμμένη για πέντε όργανα ή φωνές. 2. μουσικό σύνολο που αποτελείται από πέντε διαφορετικά όργανα.

Κρανιά: δέντρο με σκληρό ξύλο.

Κυματομορφή: γραφική απεικόνιση της μορφής ενός ηχητικού κύματος.

Λαλιά: φωνή, ομιλία, τόνος φωνής.

Λειτουργικό λογισμικό: το σύνολο των προγραμμάτων που ελέγχουν και συντονίζουν τις λειτουργίες του υπολογιστή (π.χ. DOS και Windows XP της εταιρίας Microsoft, κ. ά.).

Μαέστρος: ο διευθυντής ενός συνόλου μουσικών.

«**Ματαιότης ματαιότητων**»: φράση από την Παλαιά Διαθήκη που δηλώνει πως οτιδήποτε αφορά τα εγκόσμια είναι εφήμερο και φθαρτό.

Μηχανή αναζήτησης: ειδικά προγράμματα που αναζητούν πληροφορίες και δεδομένα που υπάρχουν καταχωρημένα στο Διαδίκτυο (Ιντερνέτ – Internet). Εμφανίζουν λίστες με όλες τις ιστοσελίδες του Διαδικτύου που περιλαμβάνουν αναφορά στην πληροφορία που αναζητούμε.

Μουσική Επιθεώρηση: μουσικοχορευτική θεατρική παράσταση.

Μουσική Τεχνολογία: σύγχρονα μέσα δημιουργίας και επεξεργασίας μουσικής (π. χ. υπολογιστής και μουσικό πρόγραμμα, συνθεσάιζερ, κ. ά.).

Μπαγκέτα: 1. ράβδος, με την οποία ο μαέστρος διευθύνει ένα μουσικό σύνολο 2. ξύλινη βέργα, με την οποία παίζεται ένα κρουστό όργανο.

Μπαντέμια: φουντούκια.

Μπάφαλο Σόλτζερ (Buffalo Soldier): ονομασία που έδωσαν οι Ινδιάνοι σε αфро-αμερικανούς* στρατιώτες που πολέμησαν εναντίον τους ως μέλη του αμερικανικού στρατού τον 19ο αιώνα.

Μποέμ: 1. άνθρωπος που ζει ξένοιαστα και αμέριμνα, διασκεδάζοντας και αδιαφορώντας για το αύριο. 2. φτωχός καλλιτέχνης που ζει λιτά και ανέμελα.

Ναζιστικές δυνάμεις: δυνάμεις που έχουν σχέση με τον ναζισμό, δηλαδή το ολοκληρωτικό καθεστώς που εγκαθίδρυσε ο Χίτλερ στη Γερμανία.

Νιούτσικος: αυτός που είναι σχετικά νέος.

Ντετέκτιβ: ιδιωτικός αστυνομικός που αναλαμβάνει διάφορες έρευνες.

Ντι – τζέι (DJ): επαγγελματίας που επιλέγει και παίζει την ηχογραφημένη - κυρίως χορευτική - μουσική που ακούγεται σε κέντρα διασκέδασης.

Ντούτσε: τίτλος που είχε δοθεί στον Ιταλό δικτάτορα Μουσολίνι και σημαίνει αρχηγός, οδηγός, ηγέτης (ιταλ. duce).

Ξυλοκέρατο: το χαρούπι.

Ομοίωμα: κατασκευάσμα που μοιάζει με το πρότυπο (άγαλμα, εικόνα, κτλ.).

Όπερα: σύνθεση μεγάλης έκτασης για τραγουδιστές, χορωδία και ορχήστρα, που συνδυάζει μουσικά και θεατρικά στοιχεία.

Οστινάτο (Ostinato): ρυθμικό σχήμα ή μελωδία που επαναλαμβάνεται επίμονα κατά τη διάρκεια ενός μουσικού έργου.

Όψη: το βλέμμα, η έκφραση του προσώπου.

Παράς: το χρήμα.

Παρτιτούρα: μουσικό κείμενο.

Περιγελαστικά: περιφρονητικά και κοροϊδευτικά.

Πεχλιβάνης: (μπεχλιβάνης) παλαιστής, παλικαράς.

Πλάτωνας: Έλληνας φιλόσοφος που έζησε τον 4ο αιώνα π.Χ.

Πόλη: η Κωνσταντινούπολη.

Ποπ: είδος μοντέρνας εμπορικής μουσικής με απλή μελωδία και έντονο ρυθμό.

Πυθαγόρας: Έλληνας μαθηματικός και φιλόσοφος του 6ου αιώνα π.Χ.

Ρεφρέν (Refrain): η στροφή σ' ένα τραγούδι ή το μέρος σ' ένα κομμάτι που επαναλαμβάνεται διαδοχικά μετά από άλλες στροφές ή διαφορετικά μέρη. Στην ελληνική γλώσσα το ρεφρέν ονομάζεται **Επωδός**.

Ριζίτικο: δημοτικό τραγούδι «του τραπεζιού» (που δε χορεύεται) από την Κρήτη με ηρωικό, κυρίως, περιεχόμενο. Τραγουδιέται από άντρες.

Ροβολώ: κατεβαίνω από τα υψώματα γρήγορα, φτάνω αιφνιδιαστικά τρέχοντας.

Ροκ: πρωτοεμφανίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α) τη δεκαετία του 1950 με την ονομασία ροκ εντ ρολ (rock and roll) ως μουσικό είδος που συνδυάζει στοιχεία της μουσικής παράδοσης των αφροαμερικάνων* και των λευκών. Από το 1950 και μετά εμφανίστηκαν ποικίλα μουσικά ρεύματα: φολκ ροκ, φανκ ροκ, τζαζ ροκ, χαρντ ροκ, χέβι μέταλ, πανκ ροκ, νιου γουέθ, γκραντς ροκ, κ.ά.

Σατιρικό τραγούδι: τραγούδι που κοροϊδεύει κάποιον με σκοπό να του κάνει κριτική.

«Σερ Ντιουκ» (“Sir Duke”) / **Σερ:** 1. προσφώνηση - η λέξη *σερ* χρησιμοποιείται στην αγγλική γλώσσα όπως η αντίστοιχη λέξη *κύριος* στα ελληνικά. 2. τιμητική προσφώνηση βαρώνων και ιπποτών / **Ντιουκ:** Δούκας. Στον τίτλο του τραγουδιού «*Σερ ντιουκ*» (Sir Duke) ο δημιουργός του έχει παίξει ένα «παιχνίδι» με τις λέξεις: μιλά για το διάσημο μουσικό της τζαζ Έντουαρντ Κέννεντυ «Ντιουκ» Έλινγκτον (Edward Kennedy “Duke” Ellington), τον οποίο αποκαλεί μεταφορικά «σερ».

Σιντί: ψηφιακός δίσκος.

Σιτάρ: μεγάλο έγχορδο όργανο από την Ινδία.

Σονάτα: είδος μουσικής σύνθεσης με συγκεκριμένη μορφή για ένα όργανο ή για μικρό σύνολο οργάνων.

Σουραύλι: πνευστό ελληνικό παραδοσιακό μουσικό όργανο από ξύλο που έχει πολλές ομοιότητες με τη φλογέρα.

Σταυρί: το κάτω μέρος της μέσης όπου η σπονδυλική στήλη ενώνεται με τα κόκαλα της λεκάνης.

Στραπάτσο: ζημιά, εξευτελισμός.

Συμφωνία: μουσική σύνθεση για ορχήστρα που έχει συνήθως τρία ή τέσσερα μέρη.

Συνθετητής (συνθεσάιζερ - synthesizer): μουσικό όργανο για την ηλεκτρονική παραγωγή και τροποποίηση του ήχου. Τα συνθεσάιζερ μιμούνται τους ήχους άλλων οργάνων ή δημιουργούν δικούς τους ήχους.

Ταμ – ταμ: μεγάλα κυλινδρικά αφρικάνα τύμπανα.

Τάμπλα: κρουστό όργανο από την Ινδία.

Ταμπουράς: έγχορδο όργανο που χρησιμοποιείται στην ελληνική παραδοσιακή μουσική.

Ευρετήριο όρων και εννοιών

Τζαζ: είδος μουσικής που ξεκίνησε στις αρχές του 20ού αιώνα από τους αфро-αμερικάνους* και χαρακτηρίζεται από αυτοσχεδιασμό, πολύπλοκους ρυθμούς και δεξιοτεχνικό παίξιμο των οργάνων.

Τριβέλι: 1. τρυπάνι 2. μεταφορικά, οτιδήποτε προκαλεί ενόχληση.

Τροπάριο: σύντομος εκκλησιαστικός ύμνος.

Φασισμός: απολυταρχικό πολιτικό καθεστώς που εγκαθίδρυσε στην Ιταλία ο Μουσολίνι.

Φωνητική μουσική: μουσική για φωνή / φωνές.

Ψηφιακός ήχος: ήχος που παράγεται με ψηφιακά μέσα. Τα ηχητικά κύματα μέσω μιας ειδικής διαδικασίας μετατρέπονται σε ψηφιακά σήματα, δηλαδή σήματα που δεν αποτελούνται από ηχητικά κύματα αλλά συμβολίζονται με αριθμούς. Τα σήματα αυτά μεταφέρονται στην ψηφιακή συσκευή παραγωγής ήχου (π.χ. το σιντί πλέιερ - cd player) ή στον ηλεκτρονικό υπολογιστή κι έπειτα μετατρέπονται ξανά σε ηχητικά κύματα για να ακούσουμε τη μουσική.

Ψηφιακό ηλεκτροφόρο όργανο: ηλεκτρικό μουσικό όργανο που παράγει ψηφιακό ήχο* (π.χ. τα σημερινά σύγχρονα συνθεσάιζερ, αρμόνια, κ.ά.).

Βιβλιογραφία για τη μουσική

Ν. Τσαφταρίδη, *Αυτοσχέδια μουσικά όργανα – Κατασκευές*, εκδ. Orpheus.

Μ. Κυνηγού – Φλαμπουρά, *Γνωριμία με τα μουσικά όργανα*, εκδ. Νάκας Φίλιππος.

Κρις ντε Σούζα, *Γνωριμία με τη μουσική*, (μετάφραση Φ. Αρβανίτη και πρόλογος του Μ. Χατζιδάκι), εκδ. Διάγραμμα.

Μπ. Ντεϊρί, Ντ. Λεμερί, Μ. Σάντλερ, *Η ιστορία της μουσικής σε σκίτσα*, (μετάφραση Δ. Κωστόπουλου), εκδ. Γράμματα.

Σ. Ντουφτοϊ, Ντ. Φαράν, Μ. Σάντλερ, *Η ιστορία του ροκ εν' ρολ σε σκίτσα*, (μετάφραση Ι. Σασόγλου), εκδ. Γράμματα.

Κλ. Ντελαφός, *Η μουσική*, (μετάφραση Α. Θεοδωρίδου), εκδ. Δεληθανάση.

Μ. Σίμσα, *Η Τίνα και η ορχήστρα*, εκδ. Ψυχογιός (με σιντί - cd).

Τζ. Πάρκερ, *Θέλω να ξέρω γιατί ... Το φλάουτο έχει τρύπες και άλλα Ερωτήματα σχετικά με τη μουσική*, (μετάφραση Ν. Μπιτοπούλου), εκδ. Σίρρις.

Ν. Άρντλεϋ, *Μουσικά όργανα* (μετάφραση Α. Καραμεσίνη), εκδ. Δεληθανάση.

Ν. Άρντλεϋ, *Μουσική*, (μετάφραση Ε. Τσαλίκη), εκδ. Ερευνητές (με σιντί - cd).

Ε. Ο' Μπράιεν, *Ο κόσμος της Μουσικής* (μετάφραση Ν. Χούνος), εκδ. Άγκυρα.

Π. Καμπύλης και Ι. Σπετσιώτης, *Το εργαστήρι της μουσικής*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Κλ. Αμπάντο, *Το σπίτι των ήχων, μία περιήγηση στον κόσμο της μουσικής* (μετάφραση Κ. Σαριδάκι), εκδ. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Ο μικρός μουσικός, σιντί - ρομ (CD – ROM), εκδ. Πατάκης.

Δε Μπιτλς, *Γέλου Σαμπμαρίν (The Beatles: Yellow Submarine)*, εκδ. Λιβάνης.

Εικονιστικό υλικό του Βιβλίου Μαθητή:

Κεφ. 1 Νεαρή βιολονίστρια από την Ορχήστρα Νέων του Όλστερ, περιοδικό *Music Teacher-Stanley Matchett*, Μουσικοί από το Μπαλί, Ολυμπία Αγαλιανού, Ιερέας, Γιώργος Δίπλας, Μπάντα, περιοδικό «Συνεργασία», Αγόρι με τσαμπούνα, Δ. Μουζάκης. **Κεφ. 2** Ο Μέγας Αλέξανδρος και το καταραμένο φίδι, Ευγένιος Σπαθάρης, Φηγούρες Θεάτρου Σκιών, *Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός τ. β'* εκδ. Γνώση, *Η συνέλευση των ζώων*, Σπύρος Ορνεράκης-Sony music. **Κεφ. 4** Αλβανικό μέτωπο, Δημήτρης Χαρισιάδης-Μουσείο Μπενάκη, Πρόγραμμα Επιθεώρησης, Φυλλάδιο με τραγούδια, Πόπη Χησιμέλλη, Πρόγραμμα επιθεώρησης, Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Λυκείου (τεύχος Γ', ΟΕΔΒ, 1984), Δίσκος γραμμοφώνου, *Ελληνικός Φωνόγραφος, CD «Τραγούδια για το στρατό»*, Εμπρός της Ελλάδος παιδιά, Εθνικό & Ιστορικό Μουσείο, Σοφία Βέμπο, εφημ. *Καθημερινή - 7 ημέρες: «Το ελαφρό ελληνικό τραγούδι Νο 2»*, αρχείο Βαγγέλη Καπετανάκη, Άγνωστοι ήρωες, Αλ. Αλεξανδράκης-Πολεμικό μουσείο, Ανάπηρος Αλβανικού μετώπου - λυράρης, Σπύρος Βασιλείου - Αρχείο Γερογιάννη Πετιμεζά [Γιάννης Μπαρδόπουλος] *Καθημερινή - 7 ημέρες: «Πόλεμος του 40'»*, εικαστικά και σκιτσογραφία. **Κεφ. 7** Το χαμόγελο της Τζοκόντας, Μίνος - Emi. **Κεφ. 9** Η Αλλική στο ναυτικό, Μάκης Δελαπόρτας - Lyra, Βιεννέζικο Βαλς, Μουσείο πόλης της Βιέννης από το CD «J. Strauss, Η μεγάλη μουσική», (εφημ. Βήμα), Στίβι Γουόντερ, *Rock Εγκυκλοπαίδεια Δ.Ο.Α.* **Κεφ. 10** Η Ορχήστρα Νέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Αίθουσα Φίλων της Μουσικής, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών - Χάρης Ακριβιάδης, Διάγραμμα ορχήστρας, "The Oxford Junior Companion to Music", Oxford University Press 1979β, Άρπα, Κλαρινέτο, Κόρνο, Συμφωνικά τύμπανα, Φίλιππος Νάκας ΑΒΕΕΤΕ, Βιόλα, Κύμβαλα, Μουσική - Ν. Άρντλεϋ, εκδ. Ερευνητές, Βλαδμίρ Ασκενάτζι, Πρόγραμμα Συναυλιών της Ορχήστρας Νέων Ευρωπαϊκής Ένωσης 2002- Brian Angel, Η Κρατική Ορχήστρα Αθηνών στην Αίθουσα Φίλων της Μουσικής, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών - Αφοι Αναγνωστόπουλοι. **Κεφ. 12** Γέννηση, «Οι γιορτές του Αποστόλη», εκδ. Παρουσία, Κάλαντα, Βούλα Παπαϊωάννου-Μουσείο Μπενάκη, Τουμπιλέκι, Ντέφι, Ζίλια, Φωτεινή Χριστοφιλοπούλου, Μασιά, *Ελληνικά Λαϊκά Μουσικά Όργανα- Φ. Ανωγειανάκη*, εκδ. Εθνική Τράπεζα. **Κεφ. 13** Ζωγραφίες μαθητών: Βάσια Μπετσίδου, Μάνος Βουρλιώτης, Παναγιώτης Κοντοδήμος, Χριστόφορος Μάλαμας, Τούμπα, Τρομπόνι, Κιθάρα, Πιάνο, Κλαρινέτο, Φίλιππος Νάκας ΑΒΕΕΤΕ. **Κεφ. 14** Μαρτυρίες - χαρακτηρισές Βυζαντινής Παρασημαντικής, «Εισαγωγή στην Ελληνική Παραδοσιακή Μουσική» - Μ. Δ. Μαυροειδή, εκδ. ΙΕΜΑ. **Κεφ. 16** Ελληνικός Δημοτικός Χορός, Λύκειο Ελληνίδων, Ρυθμική Γυναστική, Δ. Ο. Ε., Μπαλέτο, «Γνωριμία με τη μουσική» - Κρις ντε Σούζα, εκδ. Διάγραμμα - Ντουντούμη και Σία, Φρεντ Αστέρ, Μουσική και Κινηματογράφος - Κ. Μυλωνάς, εκδ. Κέδρος, Το Θέατρο του Καραγκιόζι ή αναπαράσταση του Ελληνικού Θεάτρου Σκιών, Ευγένιος Σπαθάρης. **Κεφ. 18** Ζωγραφία μαθητή: Χριστόφορος Μάλαμας. **Κεφ. 20** Χορωδία μαθητών-25η Μαρτίου, Ιωάννα Τσιαπιή, Το Ελληνόπουλο, Κ. Γ. Παπαγιαννάκης - Μουσείο Μπενάκη, Αρματολός, Ρ. Π. Μπώνινγκτον - Μουσείο Μπενάκη, Ο Ρήγας Φεραϊός ψάλλει τον Θούριο, «Πανόραμα ελληνικών επαναστάσεων», εκδ. Κουμουνδουρέα - Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Έξοδος του Μεσολογγίου, Θ. Βρυζάκης - Δημοτική Πινakoθήκη Μεσολογγίου - «Πανόραμα Ελληνικών επαναστάσεων», εκδ. Κουμουνδουρέα, Έλληνες τραγουδιστές, Θ. Λεμπλάνκ - Μουσείο Μπενάκη, Ύμνος εις την Ελευθερίαν (β' μελοποίηση από τον Ν. Χαλικιόπουλο - Μάντζαρο), Μουσείο Μπενάκη. **Κεφ. 22** Μονή Οσίου Λουκά: «Η Σταύρωση» στον νάρθηκα, «Ανάσταση ή Κάθοδος του Χριστού στον Άδη», εκδ. Hannibal, Στολισμός Επιταφίου-Κάρπαθος, Τζούλια Κλήμη - Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής: Δ. Σαμίου - CD «Τα Πασχαλιάτικα», Ο Λάζαρος στο Καπαρέλι Θηβών Γ. Αικατερινίδης: «Λαϊκή παράδοση και παιδί», εκδ. Καστανιώτη, Λάζαροι, Α. Γαλλοπούλου, «Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός Τομ. 2», εκδ. Γνώση, Χορός την Κυριακή του Πάσχα, Λευτέρης Δρανδάκης. **Κεφ. 23** Σιτάρ, Νταραμπούκα, Ross Daly, «Παραδοσιακά Μουσικά Όργανα» Δήμος Πατρέων, Εξώφυλλο CD "Womad", περιοδικό Jazz & Jazz τ. 111. **Ανθολόγιο Τραγουδιών** Εθνικός Ύμνος, «Ο Νικόλαος Μάντζαρος κι ο Εθνικός μας Ύμνος» - Ντ. Κονόμος, εκδ. Ιω. Καμπανά.

Εικονιστικό υλικό του Τετραδίου Εργασιών:

Κεφ. 4 Υποσιτισμένο παιδί της Κατοχής, Βούλα Παπαϊωάννου - Μουσείο Μπενάκη, Ενθύμια από τον πόλεμο του 40' - Τσολιαδάκι - Καβάτι, Αρχείο Γερογιάννη Πετιμεζά [Γιάννης Μπαρδόπουλος] *Καθημερινή - 7 ημέρες: «Πόλεμος του 40'»*, εικαστικά και σκιτσογραφία, Παλιό Ραδιόφωνο, Ωδείο Αθηνών: Βιβλίο Προγραμμάτων Συναυλιών του 1935, Πολεμικό Λαχείο, Μία ερώτησις, Πόπη Χησιμέλλη, Η Ελληνική αντεπίθεσις, Σταμάτης Πολενάκης - Πολεμικό Μουσείο, Ο Δικτάτορας, Μια Κυριακή με τον Τσάπλιν, εκδ. Άμμος. **Κεφ. 10** Βιολί, (Φωτεινή Χριστοφιλοπούλου), Κόρνο, Συμφωνικά τύμπανα (Μουσικός Οίκος Φίλιππος Νάκας ΑΒΕΕΤΕ). **Κεφ. 12** Κάλαντα, Νίκηφ. Λύτρας - Εθνική Πινakoθήκη, Ντιβιτζήδες, Γκαμήλα, Λευτέρης Δρανδάκης «Ο αυτοσχεδιασμός στον ελληνικό δημοτικό χορό». **Κεφ. 18** Παγκανί-νι, Music: A Pictorial Archive of Woodcuts & Engraving, Dover Publications. **Κεφ. 22** Πατρών για κατασκευή Λαζάρου, Μ. Αργυριάδη, Ν. Ψαράκη - Μπελεσιώτη - Μουσείο Μπενάκη. **Κεφ. 25** Ζουρνάς, Νταούλι, Φλογέρα- Βιολί, Κουδούνι, Φωτεινή Χριστοφιλοπούλου.

Επίσης, αξιοποιήθηκε το παρακάτω υλικό και οι πηγές:

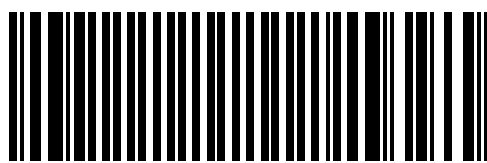
- Μουσικές παρτιτούρες (ψηφιακή απόδοση των καταγραφών της συγγραφικής ομάδας): **Ευάγγελος Σαγρής**.
- Μουσικά κείμενα σε βυζαντινή παρασημαντική που συμπεριλαμβάνονται στο Βιβλίο Μαθητή: Απολυτικό των Χριστουγέννων και Απολυτικό των Τριών Ιεραρχών από τη «Συλλογή Ιδιόμελων και απολυτίκιων και άλλων τινών μελών των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών και των εορταζομένων αγίων του όλου ενιαυτού, τούτε Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου μελισθέντων παρά **Μανουήλ Πρωτοψάλτου** ως ψάλλονται εν τη του Χριστού Μεγάλη Εκκλησία και εκδοθέντων παρά Χαρίση και Θ. Π. Παράσχου. Μεταφράσει και επιστάσει του Διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος», Εν τη τυπογραφία Ισαάκ Δε κάστρο και Υιοί, 1831.
- Κοντάκιο «Τη Υπερμάχω» από το «**Μουσικό Πανδέκτη της Αδελφότητας Θεολόγων η «Ζωή»**, Τόμος Πρώτος, έκδοσις 6η.
- Συμφωνικά μουσικά όργανα του **Πειραματικού Μουσικού Σχολείου Παλλήνης** (φωτογράφιση σε συνεργασία με τους διευθυντές **Ανδρέα Ρήγα** και **Κώστα Παπαγεωργίου** και με τη συνδρομή του **Δημήτρη Αντωνιάδη**).
- Προσωπικό αρχείο βιβλίων και εικόνων: **Ανδρέας Γλυνιάς**.
- Προσωπικό αρχείο εντύπων και αλληλογραφίας από το 1940: **Χησιμέλλη Πόπη**.
- Παραδοσιακά μουσικά όργανα του **Μουσείου Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων** (φωτογράφιση: **Χρυσάνθη Ζεπάτου**)
- Παραδοσιακά μουσικά όργανα του **Μουσικού Οίκου Λάκη Στασινού** (φωτογράφιση: **Φωτεινή Χριστοφιλοπούλου**).
- Φωτογραφικό υλικό **Μουσικού Οίκου Φίλιππου Νάκα ΑΒΕΕΤΕ**.
- Προσωπικό αρχείο παραδοσιακής μουσικής και λαογραφίας: **Νάνσυ Χαρμαντά** και **Πέννυ Τσιρίκου**.
- Εκπαιδευτικός Φάκελος, «Έθιμα του Πάσχα»: **Μαρία Αργυριάδη, Νίκη Ψαράκη - Μπελεσιώτη, Πρόγραμμα «Μελίνα», Μουσείο Μπενάκη**.
- Προσωπικό αρχείο και άρθρα Μουσικής Τεχνολογίας: **Γιώργος Μιχαλόπουλος** (περιοδικό «**Μουσική**»).
- Φωτογραφίες φυσικών προσώπων κατόπιν άδειας των ιδίων ή των κηδεμόνων τους:
Πατέρας Απόστολος Μιχαήλ, Νίκη Ανδρέου – Φαίδωνας Ασβεστάς, Γιώργος Γουδής, Εύα Πυραλή, Παναγιώτης Σαΐτης, μαθητές και μαθήτριες 67ου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών, 61ου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών και Πειραματικών Δημοτικών Σχολείων του Π.Τ.Δ.Ε.Π.Α (της πρώην Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας).

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-10-0129
ISBN 978-960-06-2596-7

(01) 000000 0 10 0129 7